TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL
SOOME-UGRI KEELTE KATEEDER

BIBLIOTHECA
URALICA
Nr. 8071
UNIVERSITAS
TARTUENSIS

VERBI FINIITSED VORMID KARJALA KEELE DJORŽA MURRAKUS

DIPLOMITÖÖ

TÖÖ AUTOR MARI PÕLDMA
JUHENDAJA DOTS. P. PALMEOS

TARTU 1967

Sissejuhatus.

Käesoleva diplomitöö eesmärgiks on anda deskriptiivne ülevaade verbi finiitsetest vormidest Kalinini oblasti karjalaste Djorža murrakus. Töö on koostatud 1965. ja 1966. aasta suvel ekspeditsioonil enda kogutud ja lindistatud materjali põhjal.

Djorža murrakut kõneldakse kuues külas Kalinini oblasti Zubtsovi rajoonis, nimelt Ivanovskoi, Oleksandrovskoi, Novoi, Semnovskoi, Vassiljevskoi ja Matjugina külades. Läbi külade voolab Djorža jõgi, mille järgi murrak on nimetatud. Külad on üle 100 km kaugusel teistest Kalinini oblasti karjalastest. Kust ja millal karjalased siia on rännanud? Oblastis on üldse ca 900 karjala küla ja seda tõsiasja ei saa käsitleda nii, nagu oleks karjalaste asustus kunagi ammu hõlmanud territooriumi laiadagast pea-

aegu Moskvani. Kõik teated viitavad sellele, et karjalased on põlja poolt tulnud väljarändajad. Suures osas on ümberasumine toimunud 1656. – 1658. aasta Vene-Rootsi sõja ajal. Põhjusens oli vastumeelsus Rootsi feodaalse riigi surve vastu, mis tõi endaga kaasa usulise tagakiusamise, kuid ühtlasi rahvusliku rõhumise ja suured maksud. Peamisens põhjusens oli aga usk, mis tervavalt eraldas karjalasi soomlastest ja ühendas neid venelastega.[1]

„On kindel, et ka Djorža karjalased on nende ettevõtlike ja julgete talupoegade järglased, kes oma õiguste säilitamisens ei kõhelnud maha jätmast vaenlase käitte langenud kodukohti..." [2]

Pikka aega kestnud waabruse ja sellest johtuva rulekontanti tõttu on Djorža murrak hääbumas. Head karjala

---

P. Virtaranta, Tverin karjalaisten entistä elämää. Porvoo. Helsinki 1961, lk. 30-36.

P. Palmeos, Kõige lõunapoolsemate karjalaste juures. „Kodumaa" 1965 nr. 7, lk. 44.

keelt nimelt põhiliselt ainult vanemalt põlvkonnalt ja selleski on tihti tugev vene keele mõju. Käesolevas töös võetakse vaatluse alla ajakategooria Djorža nimetamus, samuti antakse provisoorne ülevaade pöördtüüpidest.

Töös on kasutatud neljast külast, Nouvoist, Semnovskoist, Vassiljevskoist ja Ivanovskoist kogutud materjale. Näitena on esitatud 13 keelejuhi tekstidest. Keelejuhtidena olid: Nouvoi külas Dunja Granskaja (68 a. v.), Fjokla Mihhailova (76 a. v.), Katt Prikõlova (67 a. v.), Fedossa Tsarjova (60 a. v.) ja Marva Stogova (61 a. v.); Semnovskoi külas Marva Leptšikova (67 a. v.); Vassiljevskoi külas Olga Aleksandrova (62 a. v.), Mihhail Julov (67 a. v.), Katt Pogodina (49 a. v.), Pelageja Motova (49 a. v.), Agrafena Prostova (78 a. v.) ning Fjodor Timanov (68 a. v.); Ivanovskoi külas Marva Denissova (75 a. v.) ja Andrei Denissov (76 a. v.).

Võrdlusmaterjalina on kasutatud Leskineni ja Makarovi avaldatud kasjala keele tekste ning P. Palmeose „Kas-

jala Valdai murrakut". Mitmes küsimuses on eesmärgiks olnud P. Palmeose eespool nimetatud teos.

Töö esimene osa annab ülevaate konjugatsioonist ja aegade tarvitamisest murrakus, teine verbide liigituse põhitüüpidesse. Lisana on ülevaade kolme verbi pööramisest.

Läänemeresoome keelte verbi ajavategooriat iseloomustab asjaolu, et ühes keeles esinevatel ajavormidel on peaaegu alati paralleelid ka teistes keeltes. Grammatilise vormistiku seisukohalt lähtudes võib läänemeresoome keelte ajavormid jagada kolme rühma:

1) verbiajad, mis esinevad kõigis läänemeresoome keeltes. Siia kuuluvad preesens ja imperfekt, mis on pärit juba soome-ugri algkeelest.

2) verbiajad, mis ühtedes läänemeresoome keeltes esinevad üldtarvitatavatena, teistes aga on tavandumas. Need on liitajad perfekt ja pluskvamperfekt. Üldkasutatavad on need ajad eesti, soome, liivi, vadja, isuri keeles ja kar-

jala keele Soome murrakutes. Harvaks on need ajavormid muutunud karjala keele idapoolsetes murretes ja vepsa keeles. Perfekt ja pluskvamperfekt on tekkelt hilisemad ning nende päritolu küsimuses on teadlased erinevatel seisukohtadel (vt. lk. 37 jj.).

3) verbiajad, mis kõigis läänemeresoome keeltes pole välja arenenud. Siia kuuluvad analüütiline futuurum, preesens ja imperfekt. Need ajad on tekkelt kõige hilisemad.

I

A. AKTIIV.

I. Indikatiiv.

1. Preesens.

Kõigis läänemeresoome keeltes moodustatakse preesens põhiliselt ühtse skeemi järgi. 1. ja 2. isiku pöördelõpud liituvad vahetult verbi tüvele. Nii on see ka Djorža murrakus. Erinev on aga vaadeldavas murrakus mitmuse 3. pöörde moodustamine. Näiteks verbide aštmah 'tulema', ečmäh 'otsima' ja varaimah 'kartma' preesens:

Sg.	1.	miä aššun	ečin	varjan
	2.	šiä aššut	ečit	varjat
	3.	hiän aštuw	eččiw	varjaw
Pl.	1.	müä aššum̀	ečim̀	varjam̀
	2.	tüä aššut̀	ečit̀	varjat̀
	3.	hüä aštah	ečtäh	vartah

Ainsuse 1. pöörde lõpuks on -n, kuid sageli on -n muutunud tuge-

vasti nasalleritud tüvevokaaliks:

miä kun mänen koist, лукиѝ лук-
кun oven (N)' mina kui lähen kodust,
lukuga lukustan ukse', viäl' vähzen
pagzeē, läźittäw äijäl'd (N)' veel na-
tuke rääągin, väsitab väga', miä jä-
rel'läh tuлeē šiwлuh (N)' ma tulen
tagasi sinu juurde', miä lähää̃
hiäh (S)' ma lähen pulma', eiśśän
stoлan toiźeh koh (N)' nihutan laua
teise kohta'.

Ainsuse 2. pöörde lõpuks on -t na-
gu soome keeles: rubлah voit oštu kiл
suahru (V)' rubla eest võid osta kilo
suhkrut', šiä äij mahat tancui i
äijän tījät (N)' sa võid palju tant-
sida ja palju tead', šeižüčet ka kač-
mah i kačot, i täš on, dorgan löw̃-
vät (J)' seisatad vaatama ja vaatad,
ja siin on, leiad tee', šidлet kudél'-
kan kuažlih i kezrit (J)' seod koonla
kedervarre külge ja ketrad', a šiä
miлm pol'bičit (N)' aga sina mulle
meeldid'. Viimane verb on vene keelest
laenatud (pol'bičči < полюбить) ning
kohandatud oma murraku gram-

matilisele süsteemile.

E. Leskineni karjala keele tekstides esineb 1. ja 2. pöörde lõpuna kõikjal vastavalt -n ja -t.

Ainsuse 3. pöörde lõpuks on -w, -ẅ. Astmevahelduslikel verbidel on 3. pööre alati tugevas astmes. Näiteid ainsuse 3. pöörde kohta: konž tahtow, nīn šüättäẅ ciput (N) 'kui tahab, siis söödab tibusid', kaź kurkuttaw i hiäŕöẅ piäd jaŋgah (V) 'kass lööb nurru ja hõõrub pead jala vastu', kuwŋow uk̄, kel'l'ünöẅ pihaŋ mör'jäẅ (S) 'kuuleb taat, kugi õuel mõirgab', edhīn täšt nahdiččow miwn kod' (N) 'siit edasi asub minu kodu'.

Leskineni tekstides esineb ainsuse 3. pöörde lõpuna -u, -v: kūččaŕi šanou: „oijoijoi, kuoren" (KKN I, lk. 24) 'kutsar ütleb: „oi-oi-oi, suren'. aštuv hëän tropaśta müöt (KKN I, lk. 40) 'astub ta rada mööda'. Võimalik, et siin on erinevus ainult transkriptsioonis.

Mitmuses on 1. pöörde lõpp -m̀ ja 2. pöörde lõpp -t̀ murrakus toi-

munud lõpukao tõttu: müä lähäm goštih (N) 'me lähemе külla', poka kävlém, lehmi pijäm (J) 'kuni käime, peame lehmi', šügžül kävim meččäh, varuššam hangu, a šid vejäm hanrot, leikkuam, hangum i lämtäm kiuguad (N) 'sügisel käime metsas, varume puid, aga süs veame puud, lõikame, raiume ja kütame ahju'.

kuwndrem i dümaičem: mit tüä kirtat, kirtat? (J) 'kuulame ja mõtleme, mida te kirjutate, kirjutate?' pakkujan i šanow: mit tüä goruičet? (V) 'kerjus ütleb: miks te muretsete?' ukoл i akaл šantah: mit tüä orit? (S) 'taadile ja eidele öeldakse: mis te karjute?' artat paiš (J) 'hakkate rääkima'.

Teistes nõukogude karjala murretes ja murrakutes on mitmuse 1. ja 2. pöörde lõpud vastavalt -mmä(ä) ja -ttä(ä): kuwndelomah kävimmägo? (OKP, lk. 104) 'kas ennustamas käisime?' ... kun tuletta jogirannalla, maxńikkoa ripakkozella oigih kädeh (KKN I, lk. 39) 'kui tulete jõerannale, leh-

vitage råbalaga paremat kätt', kunnämmä tóaheyke ahon, külvämmä ruis'ta (KVM, lk. 101)' kunname väetatud nurme, külvame rukist'.

Mõnikord võib ka Djorža murrakus kuulda nõrka redutseeritud vokaali: müä lähämmə gul'äimäh (N)' me läheme jalutama'. Tavaliselt esineb aga süski ainult -m̀ ja -t̀

Mitmuse 3. pöördes esineb vene keele mõjul impersonaal nagu mujalgi nõukogude karjala murretes; sama olukord on ka vepsa keeles ja viimasel ajal isegi vadjas. Passiivi kasutamine mitmuse 3. pöörde funktsioonis on levinud koguni mõningatesse Põhja-Soome murretesse. Laadoga rannamurrete praeguse esinemuse järgi temdub nähtus olevat Loode-Laadoga alal vana karjalapärasus.[1]

Vene keeles pole vormilist vahet oku

---

[1] H. Leskinen, Passiivin käytöstä monikon 3. persoonan funktiossa. Verba docent. Juhlakirja Lauri Hakulisen 60-vuotispäiväksi 6.10.1959. Helsinki 1959, lk. 327-328.

жиbym ja жиbym 'nemad elavad' ja 'elatakse'. Vene kuele mõjul on ka karjala keeles üldistunud impersonaal:

лapšet ümpäri stoлašt i kävel'läh, лawлtah omi viržі, mütʹzi mahtah (V) 'lapsed ümber laua käivadki, laulavad oma laule, milliseid oskavad', kaikkiл päin sverkaijah zvʹozdat (N) 'igal pool säravad tähed', kärbzet puwrah kuin niagлaѝ pisʹtäh (V) 'kärbsed purevad, nagu nõelaga pistavad', hüä voruijah (J) 'nad varastavad'.

Analoogiline esinemus on ka Leskineni tekstides, mis pärinevad mööduнud sajandi lõpust ja käesoleva algusest: rahvaš šanotah: „ka kellä liénʹöv kupčantütʹär michellä" (KKN I, lk. 69) 'inimesed ütlevad: „vaat kellele läheb kaupmehetütar mehele".

2. Preesensi funktsioonidest.

Aegade funktsioone käsitledes tuleb peatähelepanu pöörata ajalistele suhetele, sest loomulikult pole rühmitamine omaette mingiks eesmärgiks, vaid eesmärgiks on avada uurtava aine sisu.[1]

Preesensi funktsioone läänemeresoome keeltes on käsitlenud paljud keeleteadlased. Neis käsitlustes on kõige tavalisema preesensi funktsioonina esitatud käesoleva momendi tegevuse väljendamine. Kahtlemata pole see aga preesensi ainuke funktsioon. Põhjaliku ülevaate indikatiivi preesensi tarvitamisest annab A. Penttilä:[2]

1. Käeselevat momendil või nõuemomendil toimuv tegevus, mis sisaldab ennekõike veel mitmesuguseid kitsamaid esinemusjuhte, näit.: (aktuaalinen preesens:)

---

[1] O. Iskola, Verbisyntaksia. Lauseopin kysymyksiä. Tutkielmia nykysuomen syntaksiin alalta. Helsinki 1961, lk. 85.

[2] A. Penttilä, Suomen kielioppi. Helsinki 1957, lk. 472 - 473.

Pakottaako hammastasi? 'kas sul hammas valutab? Poikani täyttää tänään viisi vuotta. 'mu poeg saab täna viie aastaseks'.

(habituaalinen l. tavan preesens:) Poltatteko? — Kiitos, en polta. 'kas te suitsetate? — tänan, ei suitseta'. Järgnevad liioittelun preesens, preesens historicum, praesens tabulare l. annalisticum jt.

2. Preesens tuleviku tähenduses.

3. Neutraalne e. generaalne preesens, mis väljendab üldtuntud seiku või sündmust, mis toimub igal momendil: Kaksi kertaa kaksi on neljä. 'kaks korda kaks on neli'.

B. Serebrennikov peab läänemeresoome keelte jaoks ratsionaalsemaks järgnevat preesensi funktsioonide klassifikatsiooni:[1]

1) Antud momendi preesens (Present Continous).

---

[1] Гs. Серебренников, Категории времени в прибалтийско-финских языках. Eesti keele süntaksi küsimusi. Keele ja Kirjanduse Instituudi uurimused VIII. Tallinn 1963, lk. 444 - 446.

2) Laiendatud preesens.

3) Ajaväline preesens.

4) Praesens historicum.

5) Praesens futurum.

Mis puutub nn. ajavälisesse preesensisse, siis paigutavad mõned uurijad kauakestvat tegevust või alati valitsevat olukorda väljendavad preesensi vormid aegade süsteemist väljaspool olevaiks (A. Penttilä käsitluses neutraalne preesens). Seisukoha lükkab ümber O. Ikola, kes tõestab, et pole võimalik tõmmata piiri „tõeliselt käesoleva" ja „intemporaalse" tegemise vahele. Õigemaks peab Ikola lugeda kõik sellised preesensi vormid käesolevat tegemist väljendavaiks.[1]

Djorža murrakus preesensi funktsioone jälgides osutub kõige otstarbekamaks lähtuda B. Serebrennikovi eespool mainitud klassifikatsioonist.

1) antud momendi tegevust väljendav preesens. See on preesensi põhiline

---

[1] O. Ikola, Verbisyntaksia, lk. 116–118.

funktsioon. Kõnelejat ei huvita tegevuse võimalikkus enne või pärast kõnemomenti, ta konstateerib käesoleval momendil toimuvat: katokšešt vajattaw (V) 'katusest sajab sisse', лapš itköw i hüppiw kod'ih (V) 'laps nutab ja jooksb koju', pil'veš лaulтah žavroykat (N) 'taevas laulavad lõokesed', kaikkiл päin sverkaijah zv'ozdat (N) 'igal pool säravad tähed', vön'üw kuam kuamaykü perćeš i stukoččiw ukratkoi händzel' (V) 'lamab vader vaderiga tares ja koputab sabaja sabaga', kärbän' purekšendлow miлm (S) 'kärbes hammustab mind', uk šeizow i dümaiččow, hühaлdu ali ei kondid kirhel' (S) 'taat seisab ja mõtleb, lüüa või mitte karu kirvega'.

2) laiendatud preesens, tegevus ei hõlma üksnes käesolevat momenti: kül'vtäh peлvašt, šid kažwaw i d'ertah, kažwaw, t'vettiw ott'vettiw ... (V) 'külvatakse lina, siis kasvab ja kitkutakse' kasvab, õitseb, õitseb ära...' ägiл kaikin hiäštäh (N) 'kuumaga kõik higistavad', nardu äij, a jumaл üks' i spasaiččow

nardua (N)' inimesi on palju, aga jumal üks ja päästab inimesi', a jäl'geh täd ajeллah vain omat gostit (S)' aga pärast seda sõidavad ainult oma külalised', müä ečim ičel' uwt kvartiru (V)' me otsime endale uut korterit', patom pap tuлow i muistлow pokoiniklоi (N)' pärast papp tuleb ja mälestab surnuid', i kukku p'erttih kandoim; tuam kukon i ruavam šarikzi leiväšt i лaššem kukoõ leivälliüh (V)' kukke tarre kandsime; toome kuke ja teeme kerakesi leivast ja laseme kuke leiva juurde'.

3) püsivat omadust või seisundit märkiv nn. ajaväline preesens: ken eij-o ožakas, že itköiv (N)' kes ei ole õnnelik, see nutab', nouvois' kaik poлtaijah kar'iлakš (S)' Nouvois kõik räägivad karjala keeles', härät mör'iššäh, kaźit uriššah (S)' härjad möirgavad, kassid nurruvad', kan oriuw, kakattaw, n'okkiw (S)' kana karjub, kaagutab, nokib'; siia kuuluvad ka vanasõnad: mid kül'vät, šid i leikkut (V)' mida külvad, seda ka lõikad';

teräw kirveš löwdäw kiven (V) 'terav kirves leiab kivi', aivoin linduń šuwd puhaštaw, a müäh lind vašt šuwd avuľow (V) 'varane linnuke suud puhastab, aga hiline lind alles suud avab'.

4) nn. praesens historicum, mille puhul kõneleja minevikus toimunud tegevust esitab olevikulisena: kondį maguw, i uk̄ leikkai häneľd jaллan (V) 'karu magab ja taat lõikas talt jala', uk̄ podoiď ľåhemmäkš, kuwndlow kondįd (S) 'taat tuli lähemale, kuulab karu', molдoit pannah magumah i guľäidih vaлgih päiväh šua (J) 'noored pannakse magama ja ~~jalutati~~ pidutseti valge päevani', kuin läksim hüppümäh, läksim aštmah hänen iäneh, a hiän kaik edemmäkš mänöw i haikkaw (S) 'kui läksime jooksma, läksime minema tema hääle peale, aga tema kõik edasi läheb ja karjub'.

5) praesens tuleviku tähenduses leiab üsna laialdast kasutamist: čeres vīt päivi lähäm kodih (V) 'viie päeva pärast läheme koju', ... oллah goлofzet,

a čülküt liännäh, šid d'erim̀, šivom̀ skop'zih, šeiztam̀ kuwʌhih, šid koʌt'im̀, šid tuwʌʌam̀ šiämnet i jiätäh čülküt (N) '... on pead, aga kuprad saavad, siis kisume, seome peodesse, paneme hakki, siis kolgime, siis tuulame seemned ja jäävad kuprad', miä tämpin šiwʌuh tuʌen (N) 'ma tulen täna sinu juurde'.

3. Imperfekt.

Imperfekti tunnuseks on -i-, -ī-, millele liituvad pöördelõpud.

Sg. 1.	annoin	ečīn	varjīn
2.	annoit	ečīt	varjīt
3.	and	eč	varai
Pl. 1.	annoim̀	ečīm̀	varjīm̀
2.	andoij	ečīj	varjī
3.	annettih	ečittih	varattih

Näited imperfekti kohta on toodud verbidest andua 'anda', ečči 'otsida' ja varat 'karta'.

Ainsuse 3. pöördes on imperfekti tunnus -i- enamasti kadunud ja selle asemel on sõna lõpus tugev palatalisatsioon. Kui aga i-le eelnes tüvevokaal, puudub lõpukao tõttu ka palatalisatsioon.

Näit.: ken šiwr podar'? (N) 'kes sulle kinkis?' hiän nowž i uid' (N) 'ta tõusis ja läks ära', vain pohjzer jät' met i tul' tuaš hukar-

лuh (V) 'ainult põhjale jättis mett ja tuli taas hundi juurde'.

Mitmuse 2. pöörde lõpuks on olnud -ja, -jä, lõpukao tõttu jäi lõpp ij, mis mõningatel puhkudel on muutunud ī-ks; ühesilbilistes ja kontraheerunud verbides on lõpuks -t̀: tüä löwdīj tämän šijan (N) 'teie leidsite selle koha', kaiken tetratkan kirjuttī (J) 'terve vihikutäie kirjutasite', muam šan лapšiл: tämpin tüä miwл vaлehtlīj (V) 'ema ütles lastele: täna te mulle valetasite', joit̀ egl'en vīnu? (N) 'kas te jõite eile viina?' miš' tüä magait̀ tämän üän? (N) 'kus te magasite selle öö?'

Analoogiline on mitmuse 2. pöörde esinemus ka Leskineni tekstides.

Samuti nagu preesensis on ka imperfekti mitmuse 3. pööre impersonaalne: pordhat лaygettih i uk̄ ed ak̄ tappučettih (N) 'trepp langes ning taat ja eit said surma', uk̄ ed ak̄ kočettih väl'imbe kiuguлd, šaлvattih karžwan, kučuttih nardu kül'äšt (S) 'taat ja eit hüppasid kiiremini ahjult,

sulgesid keldri, kutsusid rahvast kü-
last'.

Imperfekti tunnus i, ī võib tüve-
vokaaliga liitudes moodustada ka dif-
tongi:

1) ühesilbilistes algselt pika vokaali-
ga verbides nagu soome või eesti keeles:
kakš bayku met' vei i möi vīnah
(J) 'kaks purki mett varastas ja müüs
viina eest', miä i loin školan, en
rubeē käiimäh (J) 'mina jätsingi koo-
li maha, ei hakanud käima'.

2) kontraheerunud verbides: emänd
suwdun šalbai (S) 'perenaine pani
kohtu kinni', koer laiwai šuwren
palan kartoškua (N) 'koer neelas suu-
re tüki kartulit', muam dūmaič,
hiän uinoi (V) 'ema mõtles, ta ui-
nus'.

3) ulatuslikult o-, u-, ü-, ä-tüve-
listes verbides: miä kačoin i kačoin,
äijäl'd šomat harmuat ordih (N)
'mina vaatasin ja vaatasin, väga ilu-
sad hallid olid', miä vanhistuin
(V) 'ma vananesin', uroš hänel'
uppoi iäl' voinu (V) 'mees uppus tal

enne sõda', kävüim karmoir (N)'käisime surnuaial', müä mečäš üäkšüim (S)'me eksisime metsas', leikkoin varbhi, kaik pid leikat (J)'lõikasin varbad, kõik tuli lõigata'.

4) 2-silbilistes a-tüvelistes verbides, mille esimeses silbis on a: paisoin tämpin l'eibi, müä paistoim (N) küpsetasin täna leiba, meie küpsetasime, miä tapoin i šiä tapoit, müä tapoim (N)'mina tapsin ja sina tapsid, meie tapsime'.

Murrakus on tendents diftongikaole, sest parallelselt diftongilise esinemusega võib kuulda ka vorme, milles on ainult ī: miä paisīn tämpin l'eibi (V)'ma küpsetasin täna leiba'.

4. Liitimperfekt.

Möödunud hetkest hilisema tegevuse tähistamiseks kasutatakse tänapäeva soome keeles nn. liitimperfekti (tüüp olin tekevä) ... Teine võimalik väljendus on tulla-verbi imperfekt + III infinitiivi illatiiv (tüüp tulin tekemään).[1]

Karjala keeles vastaks sellele väga ulatuslikult kasutatav ruvet-imperfekt + mä(h)h-infinitiiv.

Sg.	1.	rubein	kävel'mäh 'käima'
	2.	rubeit	"
	3.	rubei	"
Pl.	1.	rubeim	"
	2.	rubeij	"
	3.	ruvettih	"

Lausenäiteid: miä vijin, šid kun ruvettih bombmah, hiän l'äks hüppümäh (N)' ma väljusin, siis kui hakati pommitama, ta läks jooksu!

---

[1] O. Ikola, Verbisyntaksia, lk. 112

jaллan i leikkai peržišt šua, kondi kuin rubei ormah (S) 'jala lõikas persest saadik, karu kui hakkas karjuma', ńeil' rubeim haekmah: aštukku tãñ! (S) 'neile hakkasime hüüdma: tulge siia!' a šid rubei mögizmäh i hiän ei and iänd (V) 'aga siis hakkas karjuma ja tema ei andnud häält', ruvettih el'mäh ol'o-nuškań i bornań naizeллuh ed urhoллuh. ol'o-nuškań rubei ruadmah, a boranzeẽ лaškittih лambhiykeẽ (S) 'hakkasid elama Aljonuška ja oinake naise ja mehe juures. Aljonuška hakkas töötama, aga oinake lasti koos lammastega!

ajo počit čoarin huonehin läššä i rubei šarvuo šoittamah. a počit ruvettih kargajamah (KKN I, lk. 58) 'ajas põrsad tsaari hoonete lähedale ja hakkas sarve mängima. aga põrsad hakkasid tantsima!

5. Imperfekti funktsioonidest.

Nimetus „imperfekt" läänemeresoome keelte grammatikates tekkis i-liste preteeritumi mehhaanilise samastamise resultaadina ladina imperfektiga. Viimatinimetu märgib alati tegevust, mis ei ületa piiri, millest on kindlalt piiritletud. Sama ei saa öelda imperfekti kohta soome-ugri keeltes, kuna see võib ta tähistada nii piiritletud kui ka piiritlemata tegevust.[1]

Jõudnud äratundmisele, et ei saa samastada meie i-list preteeritumi ladina imperfektiga, on keeleteadlased mitmeti püüdnud täpsemalt piiritleda imperfekti olemust läänemeresoome keeltes. Imperfekti ei saa määratleda kui hiljuti möödunud aega, sest näiteks imperfekti ja pluskvamperfekti kasutamine ei sõltu sellest, kui palju aega on möödunud tegevuse toi-

---

[1] Гр. Серебренников, Категория времени в прибалтийско-финских языках, lk. 452 - 453

mumisest. O. Ikola toob ära järgmise iseloomuliku erinevuse, mis eristab imperfekti ja perfekti. Mõlemad ajad väljendavad enne käesolevat momenti toimunud tegevust. Ent perfekt väljendab lihtsalt käesolevast momendist varasemat tegemist, ent imperfekt sisaldab enamat. Imperfekt ei väljenda tegemise suhet otse käesoleva ajaga, vaid möödunud mainitud või mõeldud hetkega, millega ta eli samaaegne.

See möödunud hetk, millega ühteaegne on imperfektiga väljendatav tegevus, võib olla lausest otseselt antud, näit.: Jo varhain aamulla ennen auringon nousua seisoskeli warkkiwaräkeä kirkon oven edustalla AHO KT VII 93 ' juba vara hommikul enne päikese tõusu seisis laadaraha kiriku ukse esisel.' Sageli ilmneb alles kontekstist või olukorrast, millist möödunud hetke mõeldakse.[1]

Perfekti ja imperfekti funktsioonide põhierinevus on selles, et esimene

---

[1] O. Ikola, Verbisyntaksia, lk. 102-103.

kuulutab tegemise käesolevast momendist varasemaks, teine aga mööduvad momendiga samaaegseks. Imperfekt näitab, 1) et tegemine on mõeldud hetkega samaaegne ja 2) et see hetk on möödunud, s.o. käesolevast hetkest varasem.[1]

Soome keele A. Penttilä eristab seitse imperfekti kasutamise juhtu:

1) tegemine on rääkija ja kirjutaja seisukohalt vaadatuna möödunud hetke või momendi aegne.

2) tegemine on nudagi, mis langeb kokku mistahes käesolevast või tulevast hetkest varasema momendiga.

3) küsija, pidades silmas käesolval momendil juhtuvat, viib selle korrelatsiooni mahtusega, mis on varem olnud juttuks või muidu ta on mõelnud.

4) tegemise väljendamisens seal, kus tavaliselt kasutatakse perfekti.

5) hüüetes, sageli vormilt küsivates.

6) imperfekti esinemised, mis nagu preesensni võivad olla kaotanud ajalise tähenduse.

---

[1] O. Iskola, Verbisyntaksia, lk. 104

7) imperfekt, referaadis' ja alistuvais kõrvallauseis.'

Läänemeresoome keeltes imperfekti põhitähendus seisneb minevikus toimunud tegevuse tähistamises, kusjuures, nagu juba eespool mainitud, tegevuse toimumise aeg võib olla lähemalt piiritletud või piiritlemata. Imperfekti funktsioonide vaatlusel Djorža murrakus lähtume järgmisest jaotusest:

1) imperfekt, mis tähistab piiritlemata tegevust: akat i ukot äijäl'd skučaidih i sobraičičettih jumru kumardenmah (N)' eided ja taadid väga nukrutsesid ja kogunesid jumalat kummardama', naizen ed uron rapšet obžaid'ih, duid'ih ol'o·nuškast, šüätettih pahoin händä (S)' naise ja mehe lapsed solvasid, peksid Aljonuškat, sööt-sid teda halvasti', koer ühend akand kuašan vei i kand hambhin šuwš (N)' koer ühelt eidelt pudru varastas ja kandis hammastega suus', hiän

---

' A. Penttilä, Suomen kielioppi, lk. 474.

äijäl'd hüvin opašt (N) 'ta õpetas väga hästi', miaroš kävel' i лapšiyken kävel' i pakkoi mīlostiykua (N) 'kerjamas käis ja lastega käis ja palus armuandi', kävüim kaлmoiл i muist-l'īm roditлoi, kaлman piäl' pań'im jaiči (N) 'käisime surnuaial ja mälestasime vanemaid, haua peale pakime mune'.

2) püritletud tegevust tähistav imperfekt: toizel' päiväl' zal'ub i kual' (V) 'teisel päeval haigestus ja suri', müä el'im tiäl' vīz' vuat (V) 'me elasime siin viis aastat', a šid i dūmaidih kirikki strowvi i strowvittih kümnen vuat kirikki (N) 'aga siis mõeldi kirik ehitada ja ehitati kümme aastat kirikut', puwлtin pлat'ah šinzeē n'üblän (N) 'õmblesin kleidi külge sinise nööbi', egl'en ol'in ogordaš, kartoškui kitīn, ka vaevoin (N) 'eile olin juurviljaaias, kartuleid kitkusin, väsisin', kēran mest ruakku šuwren l'ötön tawtīn, miä vaлgoin, pöll'äšüin, miwn tüt'rask i ruwčašt ved pois (N) 'kord vähi asemel suure konna püüd-

sin, ma kahvatasin, kartsin, mind plika vedas jõest välja', tämpin mänin vavarnoh i pakkuin jumrand löüdiä vavarnua (N) 'täna läksin vaarikale ja palusin jumalalt leida vaarikaid!

3) imperfekti Djorža murrakus iseloomustab asjaolu, et tema abil antakse laialdaselt edasi ka perfekti ja pluskvamperfekti. Seejuures on kules olemas küll vastavad perfekti ja pluskvamperfekti vormid, kuid vene kule mõjul on nende kasutamine muutunud üsna haruldaseks.

ammuin en n'ägen nuorembu sisärd (N) 'ammu pole näinud nooremat õde', luvit jo täd knišku? (N) 'kas oled seda raamatut lugenud?' uk l'äks aemah, tul' meččäh tüt'ell'üh, a hiän kual' (V) 'taat läks sõitma, tuli metsa tütre juurde, aga tema oli surnud!

6. Preesensi ja imperfekti vahekorrast.

Tihti võib murrakus märgata preteeritumis esitatavate muinasjuttude ja sündmuste puhul sissekiilutud praesens historicumi esinemusi koond- ja liitlauseis, s. t. minevikus toimunud sündmuste kirjeldamisel kasutatakse aeg-ajalt preesensit. Nähtus ei piirdu ainult Djorža murrakuga, vaid on levinud teistelgi murdealadel nagu karjala Valdai murrakus. E. Leppik oma uurimuses vaadeldava probleemi kohta Valdai murrakus jagab esinemuse kolme suurde rühma.[1] Analoogiline on nähtuse esinemus ka Djorža murrakus.

1. Kui liitlause esimeseks pooleks

---

[1] E. Leppik, Preesensi ja imperfekti suhteist karjala Valdai murraku koond- ja liitlauseis. Emakeele Seltsi Aastaraamat 12. Tallinn 1966, lk. 149-154.

või otsesele kõnele eelnevaks saatelauseks on korduvate predikaatidega imperfektne koondlause, siis viimane selles esinevatest predikaatidest on tihti preesensis, näit.: kondi ašt, ašt, šanow: istučen kannoi, šüän piroškzeē (V) 'karu astus, astus, ütleb: istun kännule, söön piruka', a ak̄ nowž, rubei kak̀ru paistmah i gor̀uiččow, k'en ukoi lähtöẅ perfatku viämäh (V) 'aga eit tõusis, hakkas kakku küpsetama ja muretseb, kes taadile läheb einet viima'. Nagu näidetest ilmneb, on preesensis predikaadile järgnevad predikaadid samuti enamasti preesensis.

2. Juba toimunud protsessi väljendava liitlause teises pooles on preesens, kui sealne predikaat väljendab esimese lausepoole predikaadiga võrrelduna samaaegset või hilisemat protsessi, näit.: kuin l'äksim hüppümäh, l'äksim aštmah hänen iäneh, a hiän kaik ed'emmäkš mänöẅ i haikkaw (S) 'kui läksime jooksma, läksime minema tema hääle peale, aga te-

ma kõik ettepoole läheb ja karjub', šatat oman jaллaã kondį i tož oćuw mi ot vägi (S)' murdis oma jala karu ja samuti karjub mis jõud võtab'; ol'o·nuškan' igäwdlič bornast, lähtöw juatmah лambhi, boranzeì andaw paremmast juwo (S)' Aljonuška igatses oinakest, läheb jootma lambaid, oinakesele annab paremat juua'.

3. Mitmesugused juhuslikku laadi preesensivõimalused: kaz' kuwлušt, hüppüw, kuin revom pil' kočaht, čarpaič šil'mät revoì (S)' kass kuulis, jooksb, kui rebase peale hüppas, kratsis rebasel silmad lõlvki'; a vańušk šanow: tüä et ottaã miлm moskuh ka miä istučin v'ärččih i kandoij miлm, a miä kuin sviśśaллan, a tüä houk'zet hüpüll'ä (N)' aga Vanjušk ütleb: teie ei võtnud mind Moskvasse, aga kui mina korra vilistan, aga teie tobukesed jooksu'.

Sageli on nii, et kui kõneleja ühe lause preesensis esitab, on preesensis ka järgnevad laused, kuigi tegevus minevikus toimub. Seda niikaua, kuni

toimub muutus sündmustikus (näiteks mõtlemiselt otsesele tegutsemisele): uk podoid' lähemmäkš kondi̯ллuh, kuwndлow kondi̯d, a kondi̯ kaik hrappiw i hrappiw. uk šeizow i dūmaiččow, hūhandu ali ei kondi̯d kirhēl', a šid uk šanow: no mid liänöw, ot kirheĩ, ka kun hūhand jangu vaš, jaллan i leikkai peržišt šua. (S)'taat läks lähemale karu juurde, kuulab karu, aga karu kõik norskab ja norskab. Taat seisab ja mõtleb, lüüa või mitte karu kirvega, aga siis taat ütleb: no mis tuleb, võttis kirve ja kui lõi jala vastu, jala lõikaski persest saadik.'

Preesensi ja imperfekti ebajärjekindlat tarvitamist näib põhjustavat jutustaja emotsionaalne süvenemine oma jutusse ja otseses kõnes domineerivalt esinevad preesensivormid, kusjuures hälbimine on kõige karakteersem mõtte- ja meeltetegevust väljendavate verbide puhul.[1]

---

[1] E. Leppik, op. cit., lk. 153-154

Nähtust esineb ka 19. saj. lõpus ja 20. saj. alguses kirjapandud karjala murdetekstides: kaččou, tulut ńäǵüu. hiän täh tuluoh l'äḱśi aštumah. tuli tuluon luo, kaččou, goŕńičča, ṕeŕti ḱüv'ä (KKN I, lk. 3)' vaatab, tuli paistab. läks tule poole minema, tuli tulukese juurde, vaatab: tuba, tare hea', mäńi pirttih, kattśou, ka makuau hänen naińi kahen miehen kešeššä (KKN III, lk. 140)' läks tarre, vaatab: et magab ta naine kahe mehe keskel'.

7. Perfekt ja pluskvamperfekt.

Perfekti ja pluskvamperfekti peetakse läänemeresoome keeltes hilistekkelisteks. Sellega seoses kerkib üles küsimus, kas need liitajad on tekkinud läänemeresoome keeltes endis sisemiste arenguseaduste tõttu või mõjustas nende teket kontakt teiste keeltega. O. Ikola väidab, et liitajad johtuvad soome aluskeelest. Seejuures põhjendab ta nende aegade harva esinemust vadja, kasjala ja vepsa murdeis sellega, et soome aluskeeles olid need ajad veel vähearenenud.[1]

Üldiselt ollakse seisukohal, et liitajad tekkisid teiste keelte mõjul. Lahkarvamused ilmnevad aga küsimuses, milliste keelte mõjul perfekt ja pluskvamperfekt on tekkinud.

---

[1] O. Ikola, Perfektin ja pluskvamperfektin synnystä. „Virittäjä" 1960, lk. 364.

B. Sjebrenninovi arvates on mõjustajateks olnud germaani ja skandinaavia keled. Ka Lauri Hakulineni järgi on soome keles rõnealused liitajad tekkinud rootsi keele mõjul.

Professor P. Ariste on aga seisukohal, et perfekt ja pluskvamperfekt tekkisid läänemeresoome keltes balti keelte mõjul.[1]

Skoda vaidleb vastu väites, et germaani keled on põhjustanud liitaegade teket läänemeresoome keltes, küll aga on ta veendunud, et rootsi ja saksa keel on mõjustanud rõnealuste liitaegade kujunemist soome ja eesti keeles. Seejuures rõhutab ta, et arvesse tuleb ka balti mõju võimalus.[2]

---

[1] P. Ariste, Läänemere keltide kujunemine ja vanem arenemisjärk. Eesti rahva etnilisest ajaloost. Tallinn 1956, lk. 11.

[2] O. Skoda, Perfektin ja pluskvamperfektin synnystä, lk. 366.

Õieti on raske öelda, kas siin on tegemist germaani või balti keelte mõjuga, võimalik, et mõju on avaldanud mõlemad keelerühmad, seega ikkagi on küsimuses indo-euroopa mõju.

Niisiis, perfekt ja pluskvamperfekt on verbiajad, mis ühtedes läänemeresoome keeltes esinevad üldtarvitatavatena, teistes aga on taandumas. Üldtarvitatavad on need ajad eesti, soome, liivi, isuri keeles ja karjala keele Soome murrakutes. Harvaks on kõnealused liitajad muutunud karjala keele idapoolsetes murrakutes, vepsa ja vadja keeles.

Vaadeldavas Djorža murrakus on perfekt ja pluskvamperfekt muutunud üsna haruldaseks, kuid kahtlemata on need ajad keeles olemas, vene keele mõjul aga tunduvalt taandunud.

Kui mõne vormi saamiseks võib uurija keelejuhti küsimustega suunata, siis kõnealuste liitaegade puhul eiannaks see mingeid tulemusi. Perfekti ja pluskvamperfekti esineb ainult va-

na kulejuhi vabas, suunamata jutustuses, selleski harva.

1. Perfekt Djorža murrakus moodustub ol verbi preesensist ja mineviku partitsiibist, näit.: vönüin bol'ničaš moskuš i pagiz kar'ilakš, küželdih: mis't šiä olet otet, mis't šiä tullut olet? (J) 'lamasin haiglas Moskvas ja rääkis karjala kules, küsiti: kust sa oled võetud, kust sa tulnud oled?' kuin käz' on polt (S) 'kui käsi on põletatud'.

Harva esineb perfekti ka teistes kasutatud allikates. mäni, kaččov: kupčan-poiga on äijäldi maraudun (KKN I, lk. 61) 'läks, vaatab: kaupmehe poeg on väga määrdunud'.

a n'ämä vell'ekšet šanotah, griša da miša: „vet meil'ä on howkka üivan jiän'ün, n'iin vet hiän t'iälä ei ollun." (OKP, lk. 162) 'aga nud vennad räägivad, Griša ja Miša: „meil ju on jäänud lollike Ivan, aga tema ju siin ei olnud".

tul'ima per't'ih. on äijä keräüdün höävehtä (KVM, lk. 83) 'tulime tarre, pulmarahvast on palju kogunenud'.

Perfektis võib abiverb sageli ka ära jääda, nii et perfekti väljendab lihtsalt partitsiip: ikkun avat (S) 'aken (on) avatud', kaččov: kaikki važad hävinnüöt (KKN I, lk. 53) 'vaatab, kõik vasikad (on) kadunud'.

2. Pluskvamperfekt moodustub oliverbi imperfektist ja mineviku partitsiibist: talv ol' tänvun äijäl'd vir, muaizet oldih pak'zet, p'er'tist ei võinun vijidi, ik'nat oldih kül'mähtnüt (N) 'talv oli tänavu väga külm, sellised olid pakased, tarest ei võinud väljuda, aknad olid külmunud', kolm kerdu ol'in ruan'it (J) 'kolm korda olin haavatud', otettih händ f komendatu·ru, a hänel' ol' ran'š šuat' dokmentat (J) 'võeti teda komandatuuri, aga tal olid varem saadud dokumendid'.

... naine tukkie n'ikagda ei ožuttan omie, zavs'o oldih zakrit, peit'ett tukat (OKP, lk. 184) 'naine kunagi ei näidanud oma juukseid, täiesti olid kaetud, peidetud juukseid'.

8. Perfekti ja pluskvamperfekti tarvitamisest.

Nagu juba eespool mainitud, esinevad perfekt ja pluskvamperfekt karjala keele idapoolsetes murrakutes üsna harva. See ilmneb ka leskinenu poolt välja antud karjala keele näidetes, mis sisaldavad möödunud aja jutu lõpul ja käesoleva algul kogutud materjale omaaegsete Tveri ja Novgorodi karjalaste keelest. Liitaegade vähesus leskinenu tekstides seletub osaliselt sellega, et nad sisaldavad põhiliselt muinasjutte, rahvalaule jms. Siin on aga keel tavaliselt primitiivsem.

Djorža murrakus kohtab liitaegu harva keelejuhi poolt jutustatavas muinasjutus, küll aga siis, kui keelejuht mäletab oma minevikku või impulsiivselt midagi jutustab.

Kõige tavalisem on siiski, et nii perfekti kui ka pluskvamperfekti väljendab imperfekt: hään

jo ammuin kual' (N) 'ta on ammu sevenud', kuin mŭă tul'im kŭl'ăh, hiăn jo uid' (N) 'kui me kŭlla tulime, oli ta juba ăra lăinud'.

See on vene kule mõju ootuspărane tulemus.

9. Futuurum.

Tulevikku väljendatakse Djorža murrakus kolmel viisil:

1. Tuleviku väljendamiseks kasutatakse preesensit nagu üldse soome-ugri keeltes. Preesensit ja futuurumit eristab siin ainult lause sisu: hiän tiädäw, što müä tämpin ujedim (V) 'ta teab, et me täna ära sõidame', jäl'geh obidu lähet pendoh (N) 'pärast lõunat lähed põllule', mängü kod'ih, a to üäkšüt, vowrugah ožaut!' ( ) 'minge koju, aga muidu eksite, kuristikku satute', a kuin ei šu leikat jalgu, to hiän miwn i šüäw (S) 'aga kui ei saa lõigata jalga, siis ta minu sööb', ak šanow: nahkan snimim, viiiat d'erim, nahkašt ombrem ičel' šuapput, a viiiašt kezrim rihmu i niagrom šukat ka i rubim hüvin el'mäh (S) 'eit ütleb: naha võtame maha, villad kit-

kume, nahast õmbleme endale saapad, aga villast ketrame lõnga ja koome sukad ja hakkamegi hästi elama'.

2. Preesensi kõrval kasutatakse tulevikku väljendamiseks ka abiverbi liätähenduses 'saama', 'tulema', 'olema'. Nimetatud abiverb pole täpselt tõlgitav.

Sg. 1. miä liänen
2. šiä liänet
3. hiän liänöw ~ liäw

Pl. 1. müä liänem
2. tüä liänet
3. hüä liännäh ~ liätäh

miä liänen iллaи ogordaš (N) 'ma olen õhtul aias', p'ätnacat' liäw kiлometrof ot nas (J) 'viisteist tuleb kilomeetreid meie juurest', pakkujan' i šanow: el'güä gor'uigu, huamen liänöw teil' poigan' (V) 'kerjus ütleb: ärge muretsege, homme saate pojakese', ni ken ei tiädän kirjah, a nütten kaikkin kir'miähet liännäh (J) 'keegi ei osanud kirja, aga nüüd tulevad kõigist kirjaoskajad', a ol'o-

nuškań šanow : el' jua, a to l'ehmäń liänet (S). 'aga Aljonuška ütleb : ära joo, aga muidu saad lehmakeseks.

Töö autoril ei õnnestunud kuulda abiverbi liä esinemist teistes aegades ega kõneviisides peale indikatiivi preesensi futuurumi tähenduses. Küll kohtab teisi esinemusi karjala Valdai murrakus ja Leskineni tekstides:

maša hüppeli pert'ih, toi ripakkozen, maxńi oigīh kädeh i lieni šilda i briha tul'i šildoa müöt mašan luo (KKN I, lk. 40) 'Maša jooksis tarre, tõi rüdetüki, lehvitas paremat kätt ja sai sild ja noormees tuli silda mööda Maša juurde', šormet miula ollah kaitt'i, a kuharkalla mejän lieńi ńell'ä šormie (KVM, lk. 177) 'sõrmed on mul kõik, aga meie köögitüdrukul sai neli sõrme'.

3. Sageli väljendab tulevikku abiverb ruvet 'hakata' koos põhiverbi mäh-infinitiiviga. Nii moodustub liitfutuurum, mida esineb kõigis läänemeresoome keeltes, kusjuures abiverbid erinevate keelte puhul on erinevad:

soome kules tulla, eesti kules hakata, tahta, isuri kules noissa 'alata' jne.'

Sg. 1. miä rubin ~ rubien kävel'mäh
2. šiä rubit "
3. hiän rubiw "
Pl. 1. mūä rubim "
2. tūä rubit' "
3. hūä ruwtah "

Djorža murrakus on liitfutuurum ūsna ūldine ja laialdaselt kasutatav. Futuurumi verbi ruvet abil võib eesti keelde tõlkida verbiga hakkama, saama + põhiverbi ma-infinitiiv või lihtsalt preesensi abil.

ol'o-nuškan' kun kačaht vel'len pil', a hiän jo bornan' i davai itkmäh: mid miä šiwykeē rubin ruadmah? (S)' Aljonuška kui vaatas venna peale, aga tema juba oinake ja hakkas nutma: mida ma sinuga tegema hakkan?' sčäs rubien ruadmah (V)' praegu hakkan töötama', moržim rubiw

---

' Б. Серебренников, Категории времени в прибалтийско-финских языках, lk. 497 - 499.

darmah (J) 'mõrsja hakkab kinkima', uk̄ šanow: mid rubim̀ ruadmah lihaykeĩ? (S) 'taat ütleb: mida hakkame tegema lihaga?' tuat i muam kuaллah, nīn i rubit̀ kävel'mäh kuin ol'o·nuškan' ed iva·nuškan' (S) 'isa ja ema surevad, nii hakkategi käima nagu Aljonuška ja Ivanuška', toizet hoilumah ruwtah (J) 'teised hakkavad itkema'; sageli esineb liitfutuurumi ka teistes karjala murrakutes: mid'ä rubiemma rjadamah bajar'i, hebozet m'ann'ä ei, vaivuttih (KKN I, lk. 23) 'mida teeme, härra, hobused ei lähe, väsisid', i äijäl'di h'üv'ä i rubiemma jogainuo 'tiedämäh, što tämon sóamo hüv'ä 'lekarstva (KVM, lk. 111) 'ja on väga hea ja hakkame alati teadma, et see on kõige parem rohi.'

II. Potentsiaal.

Potentsiaali Djorža murrakus nähtavasti enam ei esine, välja arvatud abiverb liä; mis väljendab aga eelkõige tulevikku:

hiän liänöw miwr uroš semnoskoiń saš (N) 'ta saab minu meheks, Semnovskoi Saša', miä liänen učitel'nic (N) 'ma saan õpetajaks', kevišt kuiv ol', liäw väh kartoškua (V) 'kevadel oli kuiv, saab vähe kartuliid'.

Neid lauseid võiks aga tõlkida ka kui sisult kahtlevaid. Sama olukord on ka karjala Valdai murrakus, kus potentsiaali preesens harukordadel esineb teistest verbidest peale abiverbi lie-[1]. Harva esineb potentsiaali ka teistes vaadeldud tekstides: ukko i šanow: „on kedä mī or-

---

[1] P. Palmeos, Karjala Valdai murrak. Tallinn 1962, lk. 58-59.

gáh pertiššä. ollov tüttö, lieu miun tütär, a ollov briha, lieu miun poiga (KKN I, lk. 39) 'taat ütleb: on keda, siis olgu tares, (kui) on tüdruk, saab minu tütreks, aga (kui) on noormees, saab minu pojaks.'

III. Konditsionaal.

1. Preesens.

Konditsionaali tunnuseks on -iʒi-, mis astmevahelduslikes verbides liitub tugevale tüvele. Sisekao tõttu aga kohtab murrakus põhiliselt tunnust -ʒi-, ainsuse ja mitmuse 3. pöördes on tunnuseks -is (-s).

Sg.	1.	mvä pagiʒʒīw	tapìʒīw
	2.	šiä pagiʒʒīt	tapìʒīt
	3.	hväw pagʒīs	tappais
Pl.	1.	miä pagiʒʒīm	tapìʒīm
	2.	tiä pagiʒʒīj	tapìʒīj
	3.	hiä paistais	tapettais

Pöördelõppudes pole erinevusi, välja arvatud mitmuse 2. pööre, mis analoogiliselt indikatiivi imperfektiga on lõpuks -ij. Mitmuse 3. pööre on taas impersonaalne.

Tunnus -ʒi on säilinud helilevsewa ka helitute väälikute järel, kuigi ootuspärane oleks tunnuse taan-

dumine helituks si-ks. Ilmselt pole sisekadu toimunud väga ammu ja seetõttu on helilisus murrakus veel väga tugev: miä eč̀zīn 'ma otsiksin', miä muistzīn 'ma mäletaksin', tüä iллaśtzīj 'te õhtustaksite'.

Konditsionaali tunnus -izi võib tüvevokaaliga liitudes moodustada diftongi, tavalisem on vaadeldavas murrakus -i- kadu ja tüvegi lühenemine: tap̀zīn 'tapaksin'. Pöördelõpu ees võib esineda pikk ī ja tavaliselt sa ongi pikk nii ainsuse kui mitmuse 1. ja 2. pöördes.

Konditsionaali tunnus moodustab diftongi 1) ühesilbilistes algselt pika vokaaliga verbides: šiä joiźīt jog päivi vīnu (N) 'sa jooksid iga päev viina', kun šaiźīn tüt̀zen (V) 'kui sünnitaksin tütrekese', šöiźīn viäl' вилки (N) 'sööksin veel saia'.

2) kontraheerunud verbides: magaizīn bį viäl', no pid mäñ ruavoł (V) 'magaksin veel, aga tuleb minna tööle', iлman šint̀ miä bį varaizīn oł koiś (N) 'ilma sinuta ma kardak-

sin olla kodus'.

Diftong esineb veel kõigi 2-silbiliste a-tüveliste verbide ainsuse 3. pöördes: ajais' hiän väl'imbe tän! (V) 'sõidaks ta küremini siia!' paistais' lihu, da eijo (N) 'küpsetaks liha, aga ei ole', hiän ruadais', no män vihm (N) 'ta töötaks, aga tuli vihm,' täd hiän muistais' bi (V) 'seda ta mäletaks', tappais' uk̄ kondin! (S) 'tapaks taat karu!'

Impersonaalses mitmuse 3. pöördes moodustab tunnus samuti tavaliselt diftongi, kuid mõningatel juhtudel esineb ainult s': hüä tapettais' (N) 'nad tapaksid', keitettäis' (N) 'kudaksid', kuid: hüä küzüttäs' (J) 'nad küsiksid', miäräidäs' (N) 'mõõdaksid', tījuššettas' (V) 'teaksid'.

Enamikul juhtudel on Djorža murrakus konditsionaali tunnuse i kadunud ja lisaks sellele on lühenenud ka verbi tüved, s.t. kadunud on on tunnuse eest tüvevokaal: miä purźīn (N) 'ma hammustaksin', itkzīn (N) 'nutaksin', mänźīn (V) 'lä-

heksin', pagizzīn (N) 'räägiksin', küžzīn (V) 'küsiksin'. i- tüvelistel verbidel on tüvevokaalist säilinud tugev palatalisatsioon konditsionaali tunnuse ees.

Leskineni tekstides pole olulisi erinevusi konditsionaali esinemuses: läkšišitkö šie pois tiältä, kun mie šaisin, tai rupiešitko miula naiseksi? (KKN III, lk. 109) 'läheksid sa siit ära, kui ma sünnitaksin, või hakkaksid mulle naiseks?'

2. Perfekt.

Konditsionaali perfekt moodustatakse ot- verbi konditsionaali preesensist ja mineviku partitsiibist. Kõnes esineb seda aega aga väga harva.

üksin kitkīs', jo ammuin ois' kitkit', a miä hot' meččäh käizīn vavarnoh (N) 'üksi kitkuks, ju ammu oleks kitkutud, aga mina kas või metsas käiksin vaarikal', kun ois' kirik strowit'! (N) 'kui oleks kirik ehitatud!' Harva esineb konditsionaali perfekti

ka teistes kasutatud karjala keele tekstides: moine ol' mod, da... štob ois' piä zavs'o uberittu (OKP, lk. 184) 'selline oli mood, jaa... et pea oleks täiesti kaetud', a kun mie oiz'in hukannun keron, vet šie oiz'it hävinnün (KKN I, lk. 55) 'aga kui ma oleksin tapnud kere, sina ju oleksid hukkunud'.

Perfekti võib korvata ka konditsionaali preesens. See on taas vene keele mõju tulemus. paremb miät šiwykeĩ, iva·nuškan', muam i tuat tapettais' (S) 'parem meid sinuga, Ivanuška, emajaisa tapaksid (= oleksid tapnud)'.

3. Konditsionaali funktsioonidest.

Väga üksikasjaliku ülevaate konditsionaali tarvitamisest annab A. Penttilä. Ta käsitleb konditsionaali esinemusi a) pealausetes, b) kaudses kõnes ja c) kõrvallausetes, kusjuures igal jaotusel on terve rida alajaotusi.[1]

A. Penttilä käsitlus on liiga põhjalik hoopis primitiivsema murraku konditsionaali funktsioonide analüüsimiseks. Kõik kolm põhijaotust jäävad aga kehtima ka Djorža murraku puhul, kuid töö autor kasutab lihtsamat alajaotust.

Djorža murrakus oleks sobiv vaadelda konditsionaali funktsioone järgmise liigituse alusel:

1. Konditsionaali tarvitatakse soovlausetes. ei raygeś miwn pérť, pok miä eroš! (N) 'ei langeks mu tare kokku, kuni ma elus olen!' müä

---

[1] A. Penttilä, Suomen kielioppi, lk. 476 - 480.

pakkoiźīm täd knišku (N) 'me paluksime seda raamatut', nüt täm vuattu jumar šurmu i andais'! (N) 'nüüd sel aastal jumal surma ka anaaks!' tījuštais' jo väl'imbe! (V) 'teaks juba rutem!' hot' kois' ruadais'! (N) 'vähemalt kodus töötaks!'.

2. Kaudses kõnes: hiän kirjut, štob müä tuлźīm (N) 'ta kirjutas, et me tuleksime', hiän šan, što miä kirjutźīn hänel' (V) 'ta ütles, et ma kirjutaksin talle'.

Kaudset kõnet kasutatakse aga murrakus üsna harva.

3. Küsimuses on kavatsetud, soovitud tegevus: pidäis' kaik šub šanu (J) 'peaks kõigest rääkima', brihat käwdäis' jog päiväl' (J) 'noormehed käiksid igal päeval', pidäs' mid ruadua, a hiän mežaiččow (N) 'peaks midagi tegema, aga tema mässab', kaź tuliź, kurkuttais', magaiź jaллois' (V) 'kass tuleks, nurruks, magaks jalutsis', i käwźim kaлmoiл i ei ois' nīn tušk (N) 'ja käiksime surnuaial ja ei oleks nii

tusk', hot' kois' ruadais' (N) 'kas või kodus teeks tööd'.

4. Ulatuslikult kasutatakse konditsionaali ka kõrvallausetes. Reeglina on sellisel juhul konditsionaal ka pealausetes.

a) konditsionaal tingivas kõrvallauses: miä ol'zin ruad, jes'l' šiä toizit l'eibi miwr (N) 'ma oleksin rõõmus, kui sa tooksid mulle leiba', jes'l' hiän ožuttais' bukvat miwr, miä tijuščin tämän šanan (N) 'kui ta näitaks mulle tähed, ma teaksin seda sõna', jes'l' ei ois' kärväšt, to miä avaizin kaik' ik'nat (S) 'kui ei oleks kärbseid, siis ma avaksin kõik aknad', tuat' ois', ei andais' viäl' miwm miähel' (J) 'taat oleks, ei annaks mind veel mehele', kun ois' kir'ik, vanhat akat i ukot i män'zim obid'navi i kumardel'zim, turzim, oddohnzim (N) 'kui oleks kirik, vanad eided ja taadid läheksime palvusele ja kummardaksime (jumalat), tuleksime, puhkaksime', jes'l' tijettäis', ečittäis' (V) 'kui teataks, otsitaks'.

b) selgitavais et-lauseis: ümbär' kätküšt ruattih лaŋgzen, štob ei šüädäiś kärbzet лapšut (V)' ümber kätki tehti võrk, et kärbsed ei sööks last', lepäśt vičču алah levittih, štop heinät ei hapattaiś (V)' lepavitsu alla laotati, et heinad ei mädaneks'. miä jäin kod'ih, štob лapš ei varjaiś (N)' ma jäin koju, et laps ei kardaks'.

Kuid mitte alati ei kasutata enam konditsionaali. Vahel esineb konditsionaali asemel lihtsalt indikatiivi imperfekt. Seda nimelt neil juhtudel, kui lauses peaks olema konditsionaali perfekt:

hiän taht širm nägi, a šiä uijīt (N)'tatahtis (= oleks tahtnud) sind näha, aga sina läksid ära', miä läksiĩ egl'en n'ĩt'mäh, män vihm (N)' ma läksin (= oleksin läinud) eile niitma, tuli vihm'.

Nähtus on seletatav vene keele mõjuga.

IV. Imperatiiv.

Sg.	1.	———	———
	2.	aš	eč
	3.	àn hiän aštuw	an hiän eččiw
Pl.	1.	davai aššum̀	davai ečim̀
	2.	aštukku	ečikku
	3.	àn hüä aštah	———

Imperatiivil puudub ainsuse 1. pööre. 2. pööre on lõputa: mäń jua čuaju! (N) 'mine joo teed!', buab šanow: nošša pl'iyg! (N) 'vanaema ütleb: tõsta haak!' Mitmuse 2. pöördes esineb imperatiivi tunnus -gu (~gua), -gü, -kku, -kkü: pol'čaigua! (J) 'saage!' mängü kod'ih! (V) 'minge koju!' šuvakku omu tuattu i muamu! (N) 'armastage oma isa ja ema!' vain uadres jättäkkü! (J) 'vaid aadress jätke!'

Imperatiivi tunnus -gu(a), -gü esineb helilise konsonandi ja pearõhulise diftongi järel: mängü 'minge', juagu,

šüägü 'jooge, sööge', ommengua 'õmmelge', samuti kaasrõhulise silbi diftongi järel: dümaigu 'mõtelge'. Helitu konsonandi järel on tunnus -ku, -kü: paisku 'rääkige'.

Eespool nimetatud juhud välja arvatud, on imperatiivi mitmuse 2. pöörde tunnuseks -kku, -kkü. Tunnus esineb ka kontraheerunud verbides: muakkua 'magage', varakku 'kartke'.

3. pööre on tavaliselt vene keele eeskujul analüütiline: aǹ ottaw v́ärčin ičeykeń! (N) 'võtku ta korv endaga kaasa!' aǹ hiän aštuw kod́ih! (N) 'mingu ta koju!'

Mitmuse 1. pöördes kasutatakse indikatiivi preesensit, millele sageli eelneb hiline vene laen davai: oĺo·nuškań šanow iva·nuškzeń: ĺäkkim̀ meččäh! (S) 'Aljonuška ütleb Ivanuškale: lähme metsa!' ruavam̀ ičeĺ tüt́zen! (V) 'tehkem endale tütre!' davai ottučem̀ aźih! (N) 'võtkem asi kätte!' davai hüpĺem̀ brüdcroi müt̄! (V) 'jookskem mööda lompe!'

davai kasutamine imperatiivis pole

väga hiline, sest esineb ka Leskineni tekstides: šanotah küläššä: „davaikua lüömmä händäh, mindäh hiän muanitti." (KKN I, lk. 17)' öeldakse külas: „löögem teda, miks ta valetas".

Üldiselt on imperatiiv Djorža murrakus analoogiline imperatiiviga Leskineni tekstides ja Valdai murrakus. Vahe on selles, et Djorža murrakus on toimunud lõpukadu, teistes aga suurelt osalt toimumata: hiän ojentau šormeh: „kačo šormuštua, oyko tämäs šiuy kiässä olluŋ?" (KKN III, lk. 140)' ta sirutab sõrme: „vaata sõrmust, kas see on sinu käes olnud?"' istuoče miuykela šüömäh (KVM, lk. 143)' istu minuga sööma!' vijidikkoa pihamra i kaččokkoa, mie toin kondien poijiyke (KVM, lk. 157)' tulge välja õue ja vaadake, ma tõin karu ühes poegadega!

1. Imperatiivi funktsioonidest.

Imperatiivi preesensi vormid väljendavad: 1. käsku, mille tugevusaste ütlemise toonist ja olukorrast sõltuvalt võib olla tagasihoidlikust palvest karmi korraldusen.

2. Käsk ja soovitus sisaldavad samas sallimise ja mööndusе.

3. Rahvaluules esineb imperatiiv jos- ja vaikka-lausetes.[1]

Ka käsitletavas Djorža murrakus väljendab imperatiiv

1) käsku, hüüdu: uk̄ i šanow akaš: nowž kiuguri! (S) 'taat ütleb eidele: tõuse ahjule!' hiän i šanow: diad, müä, miä heist uijin! (V) 'ta ütlebki: taat, müü, ma lähen ära nende juurest!' pirot, mua kuaš! (N) 'Piraat, jäta puder maha!' neil' rubeim haekmah: aštukku tän! (S) 'neile hakkasime karjuma: tulge siia!'

---

[1] A. Penttilä, Suomen kielioppi, lk. 480-481.

Sageli on käsk või hüüatus keelav: uk̄ šanow akar̀: pogod', ел-лаur! (S) 'taat ütleb eidele: oota, ära laula!' šüägü, elgi steśnäičekkua! (J) 'sööge, ärge häbenege!'

2) imperatiiv väljendab soovi, nõuannet: teppoń-leppoń, leǹ üläh' i tua meil' l'eibiä vargida, ei muštu, ei parennut! (V) 'lepatriinuke, lenda üles ja too meile valget leiba, ei musta, ei põlenut!' ukor̀ i šanow: šiä leikkua čagarkań i pan händäh pečurkah i ka liänöw teil' poegań! (V) 'taadile ütleb: sina lõika väike sõrm ja pane ta ahjuauku ja saabki teil pojake!' šan minr šuarńua! (N) 'räägi mulle muinasjuttu!' a uk̄ šanow: paiś nütten, ka miä paiśoin i лapšet šüättin (N) 'aga taat ütleb: küpseta nüüd, mina küpsetasingi ja lapsed söötsin!

B. PASSIIV.

Passiivi vorme ei kohta Djorža murrakus kuigi sageli. Põhjuseks on ilmselt passiivi üldiselt vähene esinemine igapäevases kõnekeeles. Käesoleva töö autoril on õnnestunud üles märkida passiivi vorme peamiselt indikatiivi preesensis ja imperfektis.

Preesens:	kirtetah	ruwtah	kätkitäh
	tuллah	šanuллah	möiśśäh
Imperfekt:	kirtettih	ruvettih	kätkittih
	tuлdih	šanuлdih	möiśtih

Indikatiivi preesensi ja imperfekti passiivi vormid kattuvad aga teatavasti aktiivi sama kõneviisi ja aegade mitmuse 3. pöördega, mis on vormilt impersonaalne. Seetõttu tuleb sageli ette lauseid, mida võib tõlgendada nii aktiivsetena kui ka passiivsetena, tundmata lähemalt kon-

teksti. Isegi kontekst ei luba alati täpset vahet teha: šin ka paistih, müttül' päivä'l' hiä liän (I) 'siin räägitigi, mis päeval pulm tuleb', kuid mõeldav on ka: 'siin räägisid (sugulased), mis päeval pulm tuleb.' ol'o·nuškan' ei mož kodih tuŕ, bornan' igäiid ol'o·nuškast, juattah händäh pahoin i tahtah händä iski (S) 'Aljonuška ei saa tulla koju, oinake igatseb Aljonuškat, joodetakse ~ joodavad (pererahvas) teda halvasti ja tahetakse ~ tahavad teda tappa.'

Loomulikum on toodud lauseid vaadelda siiski kui sisult passiivseid.

Tavaliselt esineb passiivis nõrgaastmeline tüvi. Erandiks on 2-silbilised e-tüvelised verbid, nagu (it'en: 'nutan':) itkitäh 'nutetakse', (laššen 'lasen':) laškittih 'lasti'. a-, ä-tüvelistes verbides muutub tüvevokaal passiivi tunnuse ees e-ks: (kirtan 'kirjutan':) kirtettih 'kirjutati' (annan 'annan':) annettih 'anti', (tüännän 'saadan':) tüännettih 'saadeti', (otan 'võtan':) otettih 'võeti' (jätän 'jätan':)

jätettih 'jäeti'.

Indikatiivi imperfekti tunnuseks on -ttih, -tih, -dih. Neist esineb geminaadiline tunnus -ttih ühetüvelistes verbides, välja arvatud ühesilbilised verbid, näit.: kučuttih 'kutsuti', pontettih 'põletati', oštettih 'osteti', kätkittih 'maeti'; samasugune tunnus on ka kontraheerunud verbides, nagu: ruvettih 'hakati', šuvattih 'armastati', kizattih 'mängiti'. Helitu konsonandi järel on passiivi tunnus -tih: paiśtih 'räägiti', möiśtih 'karjuti'. Diftongi või helilise konsonandi järel esineb tunnus -dih: tundih 'tuldi', ommendih 'õmmeldi', kuandih 'surdi', viädih 'varastati', juadih 'joodi'.

Preesensis on passiivi tunnus nõrgas astmes, näit.: möiśśäh 'karjutakse', uptetah 'uputatakse', šanennah 'räägitakse', muśśennah 'mälestatakse', tunnah 'tullakse'.

Näiteid passiivi indikatiivi preesensi ja imperfekti kasutamise kohta:

1. a iva·nuškań haikkaw : ol'o·nuškań, ol'o·nuškań, šižrüt miwn, miлm tahtah iskiä, ižänd veist hivow (S) 'aga Ivanuška kaebab : Aljonuška, Aljonuška, mu õeke, mind tahetakse tappa, peremees nuga ihub'; šid i mogiлkoл vijäh kualin i zawlitah i kätkitäh i lähtiedäh kod'ih (N) 'siis surnuaiale viiakse surnu ja kaetakse ja maetakse ning minnakse koju'; proidiw nedel' i toižeš taлoš kumarreллah pok tuahuš paлaw (N) 'möödub nädal ja teises majas palutakse jumalat kuni küünal põleb'; tuллah kod'ih i muiśśeллah koiš' (N) 'tullakse koju ja mälestatakse kodus'; hüvaš elännäš nägrtah, a pahaš itkitäh (N) 'heas elus naerdakse, aga halvas nutetakse; a jäl'geh pruaznikku paiśśah, šaneллah, ken kuin iččid ved (N) 'aga pärast püha räägitakse, kõneldakse, kes kuidas ennast ülal pidas'.

2. a iäl' ristettih, a nütten oллah riśśitmät kaik лapšet (N) 'aga varem ristiti, aga nüüd on ristimata kõik lapsed'; miwn jätettih ruad-

mah täš kül'iš', hänen i raškittih i jaɹɹat kül'mät' mečäš (J) 'mind jäeti töötama siin külades, teda aga lasti ja jalad külmetas metsas'; kuin müä läksim aimah peɹɹoɹ, kun aɹtettih pombiw, a n'emec i miän brih ohjakšet ɹuadih i ujittih konovah (N) 'kui me läksime sõitma põllule, kui hakati pommitama, aga sakslane ja meie poiss jätsid ohjad (maha) ja läksid konvoisse'; iäl' miähel' vijittih, väg'eh annettih (N) 'varem mehele mindi, vägisi anti'; gaɹhov ol' šuwr kül', hänen poɹtettih, koɹmešt koh virtettih (V) 'Galhov oli suur küla, ta põletati, kolmest kohast süüdati'; meid ugnittih germanuih, piettih šüämät', muaãzet kuaɹdih, a muaãzet tapettih, narnaɹd kaikki šub kissottih (V) 'meid aeti Saksamaale, peeti sõõmata, mõned surid, mõned tapeti; rahvalt kõik kisuti (ära)'; a šid i dümaidih kir'ikki strowvi i strowvittih kümnen vuat' kir'ikki (N) 'aga süs mõeldi kirik ehitada ja ehitati kümme aastat kirikut'; miä vijin, šid

kun ruvettih bombmah (N) 'ma väljusin, siis kui hakati pommitama'.

Ka passiivis võib jutustajal esineda samas lauses preesens ja imperfekt: miwn jaллan keitettih, a miwn viллan kezertäh (S) 'minu jalg kedeti, aga minu vill kedratakse'.

Perfekti ja pluskvamperfekti kohta on passiivis nagu aktiiviski vähe näiteid. Mõlemad on liitajad. Perfekt moodustatakse ол̄-verbi preesensi ja passiivi mineviku kesksõna abil, pluskvamperfekti puhul on abiverb imperfektis. Näiteid: näist on kirtet̀ (N) 'neist on kirjutatud'; doijittih ruwčaǹ, ruwčašt poik on pand лuavzet, dubinzet hoikzet (N) 'jõuti ojani, ojast üle on pandud lauad, nõrgad kaikad'; pелhvašt on kud'елк ruavet̀ (N) 'linast on koonal tehtud'; pikkurzeš rīheš riwgzet олdih l'evtet̀ (J) 'väikeses rehes olid parred laiali laotatud'; šeibhäh олgi šivon, to šivot̀ ol', hüä ei tuлла kod'ih (J) 'teibasse õlgi seon, kui seotud oli, nad ei

tule koju! Viimasest näitest nähtub, et kadunud on loogiline seos aegade vahel: samas lauses on preesens ja pluskvamperfekt.

Perfektis võib on ka ära jääda, nii et perfekti väljendab partitsiip nagu aktiiviski: kuin šüäd, ḱen šõi, kel' krõme šiim šüüv, šanow ŕeb (v) 'kui söödud, kes sõi, kellel peale sinu süüa, ütleb rebane'; aštuw emän'd, põll'äšt, što ruam snimit' i nain' humlaš šeizow ikkunal' uzlayken i pollitrayken vīnayken (s)' astub perenaine, kardab, et raam (on) maha võetud ja purjus naine seisab aknal kompsu ja poole liitri viinaga!

Palju ei esine perfekti ja pluskvamperfekti ka teistes vaadeldud tekstides: heboṅe i šanow: „mänet šie kodih, külü jo on lämmit'et'tü tõattoš kera lähettä külüh (KKN I, lk. 47)' ja hobune ütleb: „lähed sa koju, saun on ju kõetud, oma taadiga lähete sauna'; mie el'in oman tuaton ruo koiśśa, oli kül'vet'tü ogordah h'eriṅeh-t'ä (KKN I, lk. 13)' ma elasin oma taadi

juures kodus, oli külvatud hernest aeda'.

Tulevikku väljendatakse passiivis preesensi ja verbi ruvet 'hakkama' abil: huamnekšeri tuvvah täh küläh (N) 'hommikul tullakse siia külla'; meil' möiśśäh pe'rt'ist, šiwmmuh ignat ruwtah kučmah, toizeri šantah: timošk (V) 'meile karjutakse tarest: sinu oma Ignatiks kutsutakse, teisele öeldakse: Timošk.'

Potentsiaali kohta puuduvad näited samuti nagu aktiiviski.

Vähe on näiteid ka passiivi konditsionaali kohta. Selle preesens langeb taas kokku aktiivi konditsionaali preesensi pluurali 3. pöördega: mirm šuvattais', kuin miä heidäh oažvaičžin (I) 'mind armastataks, kui mina neid austaksin'; šiäl' makšettais' kaлhemmakš (I) 'seal makstaks kallimalt'; jeśl' tijettäis', ečittäis' (V) 'kui teataks, otsitaks'. Leskineni tekstidest: ando kirjat kaikkih linnoih, što tuvdais' häńeud'äh arvoamah mit't'üöt kainaлošša viлvat (KKN I, lk. 60) 'andis

kirjad kõikidesse linnadesse, et tuldaks temalt mõistatama, millised on kaenlas karvad!

Passiivi imperatiivi kohta andmed puuduvad.

Põhiliselt on Djorža murraku passiivil palju ühist teiste karjala murretega, eriti ïaldai murrakuga.

C. EITAV KÕNE.

I. Indikatiiv.

1. Preesens.

Djorža murraku eitussõna on verb ja see pöördub nagu soome keeles. Eitussõnale järgneb verbi tüvi pöördelõppudeta nagu teistesko läänemeresoome keeltes. Erandiks on mitmuse 3. pöörde, kus põhiverb on eitavas impersonaalis.

Sg. 1.	en aš	en eč	en varai
2.	et aš	et eč	et varai
3.	ei aš	ei eč	ei varai
Pl. 1.	emõ aš	emõ eč	emõ varai
2.	etõ aš	etõ eč	etõ varai
3.	ei ašš̆ut	ei ečit	ei varat

Lõpukao tõttu on mitmuse 1. ja 2. pöörde eitusverb samuti lühenenud nagu põhiverbi jaatava preesensi vastavad vormidki: emõ ruah edemmäkš aštwa (S)' me ei julge edasi minna',

tüä viäl' tän et tur (V)' te ei tule veel siia'.

Teistes murrakutes on säilinud lõpukaota vormid: šini müö šiлmaš emmä lašše (KKN I, lk. 43)' seni me sind ei lase', kai ette piäze ńi kunne (KKN I, lk. 38)' te ei pääse mitte kuskile'. Siiski esineb ka Valdai murrakus kontaminerunud vorme: emm ana lämmittöä kiugoada, što terväh' kůläm palitah (KVM, lk. 185)' me ei lase ahju kütta, et põletavad kohe kůla ära'.

Põhijoontes on aga eitusverbi esinemus sarnane. Lisaks veel lausenäiteid Djorža murrakust: fśoravno en unoh šiлm (N)' nagunii ma ei unusta sind'; et uij šurmašt ni kunne, fśoravno löüdäiš šurm (N)' sa ei lähe surma eest kuskile, nagunii leiab surm'; pikrań koerań, ei hauk i ei pur, a kodih ei лaš (V)' väike koerake, ei haugu, ei hammusta, aga koju ei lase'; täšt aigu müä em ti ni mid (J)' sellest ajast me ei tea mitte midagi'; en muiś, miś miä

unhīn perčatkat (V)' ma ei mäleta, kuhu ma unustasin kindad'; hüä vil ei tījet konž hüä tuuvah (N)' nad ei tea veel, millal nad tulevad'; hüä ei muśśet, miś on dorg (N)' nad ei mäleta, kus on tee'.

2. Imperfekt.

Eitav imperfekt moodustatakse eitusverbi ja mineviku kesksõna abil, kusjuures mitmuse 3. pööre on eitavas impersonaalis

Sg.	1.	en and	en eččin
	2.	et and	et eččin
	3.	ei and	ei eččin
Pl.	1.	em̄ and	em̄ eččin
	2.	et̄ and	et̄ eččin
	3.	ei annet̀	ei ečit̀

Mineviku kesksõnast kasutatakse kord pikemat, kord lühemat vormi: peittič, en i löüdän (N)' peitis end, ma ei leidnud'; l'äks järel'läh hüppimäh meččäh i šiäl' händä ei löüdännü (V)' läks tagasi jooksma metsa ja seal teda ei leidnud'; koe-

ran' eč-eč ižändöi i ei löüdännün (N) 'koerake otsis-otsis peremehi ja ei leidnud'. Ilmselt on tegemist kesksõna tunnuse -nun, -nün kahetüvelistelt verbidelt ka ühetüvelistele. Seetõttu on tunnuste -n ja -nun, -nün esinemine ebajärjekindel. en tiädännün, tuлow hiän ali ei (S) 'ma ei teadnud, tuleb ta või mitte'; a miä ran'š en käünnün pogrelvaš, daže i dorgu en tiädän (J) 'aga mina varem ei käinud Pogorelojes, isegi teed ei teadnud'.

Lisaks veel lausenäiteid eitava imperfekti kohta: kačon, jo vaлgia, miä en uinunnun (N) 'vaatan, juba valge, mina ei uinunud'; kuin elin, en äijäl'd hüvin, en i pähoin, en i külmän' (N) 'kuidas elasin, ei väga hästi ega ka pahasti ega ka külmanud'; koer ei kērin šüüv kuašu (N) 'koer ei jõudnud süüa putru'; ižänd šiänd, što bornan' vīkon ei tuллunnu jovelд (S) 'peremees vihastas, et talleke kaua ei tulnud jõelt'; em uidinnuũ ni kunne omašt küläšt (V)

'me ei låinud kusagile oma kůlast'; ńi konž eṫ лаилан (J) 'mitte kunagi me ei laulnud'; tüä ńi konž eṫ валнеллин (J) 'te mitte kunagi ei valetanud'; ei i hengteṫ, võntäh kiugun (S) '(nad) ei hinganudki, lebavad ahjul'; hüä ei maheṫ mäñ edemmåkš (J) 'nad ei suutnud edasi minna'; nuaret ordih, злинžbah ei godičeṫ (J) 'noored olid, teenistusse ei kõlvanud'.

Üksikjuhtudel võib veel esineda mitmuse 3. pöördes eitus aktiivis (personaalsena): nuaret ei viarun mid (J) 'noored ei uskunud midagi'.

Ka eitusverb üksi võib kanda tähenduslikku funktsiooni: hiän kůž, ajelīj ali eṫ kůläh (J) 'ta kůsis, sõitsite või ei (sõitnud) kůlasse'.

Lüitimperfekti eitus moodustub eitusverbist koos abiverbi ruvet mineviku kesksõna ja põhiverbi ma-tegevusnimega: miä i лоin školan, en rubeē käümäh (J) 'ma jätsin kooli, ei hakanud käima'; i koer i лоi kuašan, ei ruven i šüämäh (N) 'ja koer jättis

pudru, ei hakanud sööma'; müä em nin ruvennun varaimah (S) 'me ei hakanud nii kartma'.

Näiteid passiivi eituse preesensi ja imperfekti tarvitamisest: a nütten ei ristet лapši (N) 'aga nüüd ei ristita lapsi'; miwл penzeid ei makšet (J) 'mulle pensioni ei makstud'; ei annet sluwži kir'köš, ei annet nardan käw kir'ikköh kumardeлmah i papin ajettih kir'köšt (N) 'ei lastud teenida kirikus, ei lastud rahval käia kirikus jumalat palumas ja papp aeti kirikust'; hüväl' brihan ei otkžit i antah tütön miähel' (N) 'heale noormehele ei öeldud ära ja antakse tütar mehele'.

3. Perfekt ja pluskvamperfekt.

Nende lüitaegade kohta eitavad näited peaaegu puuduvad: čuari i küžüw: „nu, brihat, eigo ole kel'lä kod'ih vel'lie jäńütt'ä?" (OKP, lk. 162) 'tsaar küsib: „noh, noormehed, kas ei ole kellelgi venda koju jäänud?"

4. Futuurum.

liä-futuurumi ja preesensi abil väljendatava futuurumi eitusel, samuti liitfutuurumi eitusel puuduvad erinevused varemkäsitletud eitusvormidest preesensis: el' varai, ni mid ei liä (N) 'ära karda, midagi ei juhtu'; mŭä küžl'im emännäl'd, äijäl'd möwkkü l'eibi paisoit tämpin? jeśli šanow nel', to miä tänvun miähel' vījin, a jeśli vīž' möwkkü, to en vīj (N) 'me küsisime perenaiselt: kui mitu leiba küpsetasid tåna? kui ütleb neli, siis ma tånavu låhen mehele, aga kui viis tükki, siis ei låhe'; vuatan, konž kažwaw šūremmakš, šiллoin ei rubi mešaimah (N) 'ootan, millal kasvab suuremaks, siis ei hakka segama'; en rubi tämpin iллaśtmah (S) 'tåna ma ei sõõ õhtust'.

...jåtå miuла n'åmå kakši piäd'ä, en rubie mie vīdimäh jovesta... (KKN I, lk. 52) 'jåta mulle need kaks pead, ma ei tule jõest välja'.

II. Konditsionaal.

Eitav konditsionaal moodustatakse eitusverbist ja konditsionaali tüvest:

Sg. 1. en kävüis'
2. et kävüis'
3. ei kävüis'

Pl. 1. em̄ kävüis'
2. et̄ kävüis'
3. ei käẅdäis'

Näiteid eitava konditsionaali kasutamise kohta:

1. Preesens: ümbär' kätkůšt ruattih лaygzen, štob ei šüädäis' kärbzet лapšut (S) 'ümber kätki tehti võrk, et kärbsed ei sööks last'; ei лaygeis' miwn p'ert' pok miä eroš (N) 'ei langeks mu tare kokku, kuni ma elus olen'; kaźiń jůg liänöw, pakkuw, štob miä hiänd en tappais' (V) 'kassil on raske, palub, et ma teda ei tapaks'; miå širm en ottais' (N) 'ma sind ei võtaks'; miå hånd šuvačzīn, kuin hiån ei jois' vīnu (N) 'ma teda armastaksin, kui ta ei jooks viina'; tuat̀ ois', ei

andaiś viäl' mizm miåhel' (V) 'taat oleks, ei annaks mind veel mehele'; jeśl' ei oiś kärväšt, to miä avaizīn kaik iknat (S) 'kui ei oleks kårbseid, siis ma avaksin kõik aknad'; miä jåin kod'ih, štob lapš ei varjaiś (S) 'ma jåin koju, et laps ei kardaks'; paremb miåt šiwykeĩ, iva-nuškań, muam i tuat' tapettaiś, em nägīś goŕua (S) 'parem meid sinuga, Ivanuška, ema ja isa tapaksid, me ei näeks muret'.

2. Perfekt: hūv, jeśl' hiån ei oiś siäl' оллun (N) 'hea, kui ta poleks seal olnud'.

Erinevusi pole ka teistes murretes: mintäh en låkšis (KKN III, lk. 109) 'miks ma ei låheks'; miun jalgaźet ei mäńdäiś, miun šilmäźet ei kačottaiś (KKN I, lk. 35) 'minu jalakesed ei låheks, minu silmakesed ei vaataks'.

III. Imperatiiv.

Imperatiivi eitusverb on erinev ka Djorža murrakus nagu kõigis läänemeresoome keeltes: el' 'ära' ja el'gi ~ el'gü ~ el'güä 'ärge'. Eitusverbile järgneb vastav jaatava imperatiivi vorm. Lausenäiteid on aimelt ainsuse ja mitmuse 2. pöörde kohta:

el' jua vin vet'! (V) 'ära joo külma vett!'; el' jiä vīkokš! (V) 'ära jää kauaks!'; uk̄ akar šanow: el'aš, a to лaygit! (N) 'taat ütleb eidele: ära tule, aga muidu kukud!'; l'äks ak̄, a hiän šanow: el' tr'ähnič! (N) 'läks eit, aga tema ütleb: ära raputa!'; a miä šanoin: el' šan n'emcar (N) 'aga mina ütlesin: ära ütle sakslasele!'; el'gi muakkua nīn vīkkua! (V) 'ärge magage nii kaua!'; el'gi dūmaigu, što d'eygat otan, en ot, šil'läh šüätän (I) 'ärge mõelge, et raha võtan, ei võta, ilma söödan'; šüägü, el'gi steśn'äičekkua! (I) 'sööge, ärge häbenege!'; el'gi osdikkua! (I) 'vabandage (= ärge pahan-

dage)'; el'gi unohtakku, zaid'ikkua! (J) 'ärge unustage, astuge sisse!'; el'gü varhengua! (V) 'ärge valetage!'; el'gü obžaigu ol'waist, el'gü tungu! (S) 'ärge solvake Aljonuškat, ärge tulge!' pakkujan' i šanow: el'güä goriuigu, huamen' liänöw teil' poigan' (V) 'kerjus ütleb: ärge muretsege, homme saate pojakese!'

Analoogiline on imperatiivi eitus ka teistes töös vaadeldud karjala murrakutes: elä varaja, ei šüö! (KKN III, lk. 121) 'ära karda, ei söö!'; el'giä šuvakkua brihoida (KKN I, lk. 31) 'ärge armastage noormehi!'.

Nagu nähtub eituse käsitlusest, on Djorža murraku eitus algupärane, vene keele mõju selles osas on üsna väike (vt. lk. 93 jj.).

D. VENEPÄRASUSI.

Mitu sajandit kestnud naabruse ja sellest johtuva keelekontakti tõttu venelastega on Djorža murrakus üsna palju vene laensõnu ja isegi grammatilisi jooni. Lisaks sellele võib nii mõnigi kord leiduda venekeelseid sõnu ja väljendeid karjalakeelses kontekstis. Viimatimainitud nähtus pole siiski veel väga tüüpiline. Küll esineb palju oma grammatilisele süsteemile kohandatud vene laensõnu. Missugused muutused on laensõnas toimunud, selle vaatlemine nõuaks juba iseseisvat uurimust ega kuulu käesoleva töö ülesannetesse. Nähtuse iseloomustamiseks verbi osas olgu aga toodud mõned tekstinäited.

iäl' ei оллип кiríkki i акат i икот äijäl'd skučaidih (< vn скучать) i sobraičičettih (< vn собираться) jumlu kumardelmah ühteh talah. üheš talaš kumarrellah, proidiw (< vn прой-

mu) i toiz'eš taroš kumaччeллah pok tuahuš paraw. tuahuš maks kolm kopekku. pok tām par, hůå kumaччeлdih. a šid i dūmaidih (< vn думать) kir'ikki strowvi i strowvittih (< vn строить) kümnen vuat' kir'ikki (N) 'varem ei olnud kirikut ja eided king taadid våga nukrutsesid ja kogunesid jumalat kummardama ühte majja. Ühes majas kummardatakse, möödub nädal ja teises majas kummardatakse kuni küünal põleb. Küünal maksis kolm kopikat. Kuni see põles, nad kummardasid jumalat. Aga siis mõeldi kirikut ehitada ja ehitati kümme aastat kirikut!

en muiš' ńi mid, kuin alottu, kuin лopettu. kuin лugžīn kniškaš' vőńüľäkš, a roskažžīn (< vn рассказать) kar'ilakš, pervužvaičžīn (< vn переводить) (V) 'ei måleta midagi, kuidas alustada, kuidas lõpetada. Kui loeksin raamatust vene keeles, aga jutustaksin karjala keeles, tõlgiksin!

nain' on meil' üks', juaw äijäl'd

jo, vīnu juaw i zabriččow (< vn заберить) i viäw. kakš bayku meť vei i mōi vīnah. voruijah (< vn воровать) vei matíugnand 30 rubl'u d'eygna i uzlat. zaraptvaiččow (< vn зарабатывать) hŭvin uroš, a hiän juaw i gul'äiččow (< vn гулять), tuatošt voruiččow (< vn воровать) (I) 'naine on mul ŭks, joob palju ju, viina joob ja võtab kaasa ja varastab. Kaks purki mett varastas ja müüs viina eest. Varastavad. Varastas Matjuginast 30 rubla raha ja kompsu. Mees teenib hästi, aga tema joob ja lõbutseb, isa tagant varastab.

Viimases näites kasutab kuljuht varastamise edasiandmiseks nii oma sõna viämäh kui vene laensõna voruimah.

Laensõnu esineb tunduvalt rohkem elu-olustikulistes jutustustes, arhailisem näib olevat muinasjuttude kul. Ilmselt on nende edasikandumine põlvest põlve suures osas muutumatu. Siiski leidub laensõnu ka muinasjuttudes, kuid harvemini. Näiteks katkend

ühest muinasjutust:

el'ettih kuam kuamaykeẽ, huk̄ revoykeẽ. ol' heil' puizut mejeykeẽ, a reb šuvač magid. vöńüẅ kuam kuamaykeẽ perćeš i stukoččiw (< vn стучить) ukratkoi händzel'. kuam, kuam, šanow huk̄, ḱen täm̀ stukoččiw? täm̀ mirm kučtah pavituhaks, šanow rēb. tak mäń käẅ, šanow huk̄. a kuam p'er'ťist, da hil'l'ukze mejel'l'üh. nal'zaiččih (< vn наложить) i tul' järel'läh. mid jumar and? küžl'öw huk̄. artukšeẽ, šanow rēb (V)' elasid kaim kaimuga, hunt rebasega. Oli neil pütike meega, aga rebane armastas magusat. Lebab kaim kaimuga tares ja koputab sabaja sabaga. Kaim, kaim, ütleb hunt, kes seal koputab? Seal mind kutsutakse vaderiks, ütleb rebane. Süs mine käi, ütleb hunt. Aga kaim tarest ja sabaja mee juurde. Limpsis täis ja tuli tagasi. Mis jumal andis? küsib hunt. Pealmise, ütleb rebane.

Omaette nähtuse moodustavad aga murrakus karjalakeelsesse kon-

teksti kiilutud vene sõnad ja väljendid. Siin oleneb palju juba konkreetsest keelejuhist. Nii kohtab nähtust kõige enam Ivanovskoi külas, kus suurema osa elanikkonnast moodustavad venelased. Teistes külades on tavalisem vene sõnade kohandamine oma grammatilise süsteemiga, sest neis räägitakse rohkem omavahel karjala keeles.

Üsna harva esineb venekeelseid preesensi vorme karjalakeelses kontekstis: kežäl' prijedut kožičmah t'üt'ti (I)'suvel sõidavad kosima tüdrukut'; prihod'itsa ka šüätti (I)' tuleb sööta'; harak istuw katokšer i strekočit (V)'harakas istub katusel ja kädistab'.

Rohkem tuleb venekeelseid sõnu ette preteeritumis esitatavas jutustuses: kurs končir i otpruavettih händ frontar (I)' kursuse lõpetas ja ta saadeti rindele'; načnih voin. urhon otettih voinar, poeg partiza·nir, a kolm poigu pri śebe· el' (I)'algas sõda. Mees võeti sõtta, poeg oli partisaniks, aga kolm poega enda juures elas'; ukompil' krīknur muačih: viä i minn tüt'

meččäh! (N) 'taadi peale karjus vööras-
ema: vii ka minu tütar metsa!' hüä
i dogovori·liś, šanottih, mütüš päiv
(I) 'nad rääkisid kokku, ütlesid, mis
päev'; käv' pruazńikkań gaлhvah,
tåš i poznako·miliś (I) 'käis pühа
ajal Galhovas, siin tutvusimegi'; nel'-
l'åš poeg partiza·niл tiäl' i patom
pereid' frontah (I) 'neljas poeg oli siin
partisan ja hiljem läks üle rindele';
šid kui krīkniл naverno popugai, a
müä dūmaičim, što meidåh ečtäh
(S) 'siis kui karjus arvatavasti öökull,
aga meie mõtlesime, et meid otsitak-
se'.

Mitmel juhul esineb venekeelse ver-
bi пришлось 'tuli, pidi' kasutamist:
annettih zadańoi: prišlòś käüv, nu ka
miä l'åksin pogrelvah (I) 'anti ülesan-
deid, tuli käia, noh ma läksin Pago-
relojesse'; ka miwл prišlòś šiwel roš-
tušt šut'ten' i muajuh šua, prišlòś
miwл tož hänegken muwčičči (I) 'mul
tuli siduda jõulust alates ja mai-
ni, tuli mul ka temaga kannata-
da'.

Venekeelsed sõnad ja väljendid võivad mõjutada lause tähendusvarjundit. Konditsionaalis on üle võetud vene konditsionaali tunnus бы; bi karjalakeelse konditsionaalse verbi ees või järel rõhutab veelgi tegevuse tinglikkust: ilman šiwt miä bi varaiz'īn oll koiš' (S) 'ilma sinuta ma kardaksin olla kodus'; hüä bi avattais kaik iknat (S) 'nad avaksid kõik aknad'; magaiz'īn bi viäl', no pid mäñ ruavoll (V) 'magaksin veel, kuid peab minema töölé'. Tavalisem on siiski konditsionaal ilma bi-ta. Esinemus on juhuslik, samal keelejuhil võib üks lause olla puht karjalapärane, teine aga võib sisaldada venekeelse bi.

Üldiseks on murrakus muutumas venekeelse verbi gabaü 'anna' kasutamine mitte ainult imperatiivse tegevuse tähistamiseks, vaid ka laiemalt tegevuse algust väljendavates lausetes. Neil juhtudel esineb davai abiverbina koos põhiverbi mäh infinitiiviga. Ühend pole täpselt tõlgitav.

kaččow rēb, a hänel' mēz' vīstup'

i davai väl'imbe voidelmah hukku (V) 'vaatab rebane, aga temal tuli mesi välja ja muudkui küremini võidma hunti'; davai bair'i rugaimah, rugaič, rugaič håndåh, bajar' i viär' (V) 'hakkas mõisnikku sõimama, sõimas, sõimas teda, mõisnik uskuski'; lõüd' vīnan kogonzen butilkan, ot ičel'läh i davai ečmåh d'eygoi (S) 'leidis viina terve pudeli, võttis endale ja hakkas otsima raha'; mŭå põl'läštŭim kaikkin šub i davai it'k'måh, revim, haikkam muamu, tuattu (S) 'me kartsime kõik ja hakkasime nutma, karjume, hüüame ema, isa'.

davai esineb ka otseselt imperatiivi funktsioonis: nu hüv, šanow rēb, davai vönüt ičen solnišk̦zel'! (V) 'noh hea, ütleb rebane, pikutagem päikese käes!'; davai miwl d'eygu! (N) 'anna mulle raha!'

Verbi davai kõrval esineb venekeelset imperatiivi ka teistest verbidest: zaverni täm bumaškah! (N) 'keera see paberisse!'; odén uwž pratje! (N) 'pane uus kleit selga!', kusjuures sama

keelejuht ise parandas lause karjalakeelseks: šuarič ūdeh pлat'ah!; mõnikord on venekeelse verbi lõpus i asendunud tugeva palatalisatsiooniga: uk̄ šanow akaì: pogod' (< vn погоди!), eл лawл virt, n'i kak aštuw kondi (S)' taat ütleb eidele: oota, ära lauba laulu, vist tuleb karu'; prost' (< vn прости!) miлm r'åhkist! (N)' andesta mulle patusele!'

Harva kohtab venekeelset eitust karjalakeelses kontekstis: täm meidä n'e interessu-jet (N)' see meid ei huvita'; küll aga kasutatakse venekeelset eitussõna ku 'ei' tihti karjalakeelsetes lausetes, kus esineb kahekordne eitus, nagu: n'i kun et i käñ jo i miä n'i kun en käñnün (J)' mitte kuskil sa ei käi ju ja ka mina mitte kuskil ei käinud'; miwл ol' šuлhaiz'i äij, vain en männün n'i kenen taguks (J)' mul oli peigmehi palju, ainult ei läinud mitte kellelegi'; ühekšäšt n'i üks ei uidin (V)' (kella) üheksast mitte keegi ei läinud ära'; voinan aigah em̄ uidinnuñ n'i kunne omašt kül'äšt

(v) 'sõja ajal me ei läinud kuskile oma külast'; tüä ńi konž et̄ valhellun (v) 'te mitte kunagi ei valetanud'; miä ńi mid en eč i hiän ei eččin (v) 'ma ei otsi midagi ja tema ei otsinud'.

Et algupärane oleks ńi asemel karjala eitusverbi kasutamine vastavas pöördes, tõendavad järgmised näited: luž'ik kad, miä en mis't en löüv händäh (v) 'lusikas kadus, ma ei leia teda mitte kusagilt'; iva·nuškan' ei šanonnu šižrel' ei mid (s) 'Ivanuška ei öelnud öele midagi'.

Iseloomulik on seejuures, et venekeelset eitussõna ei kasutata kunagi koos oma verbiga, vaid ainult koos ase- või määrsõnaga.

Suhteliselt esineb russitsisme Djorža murrakus veel vähe. Mõnikord tingib nende tarvitamist vastava oma sõna puudumine, sest on loomulik, et murraku sõnavara on palju väiksem. Enamasti on russitsismide esinemus kulejuhi kõnes tingitud pidevast suhtlemisest venelastega, mistõttu osutub sageli venekeelne

sõna kergemini meeldetulevaks, kuigi oma sõna murrakus veel elab ja keelejuht seda tunneb.

Russitsismid murrakus on kaks-keelsusest tulenev paratamatu nähtus.

II

ÜLEVAADE PÖÖRDTÜÜPIDEST

A. Verbi tüvedest:

Karjala Djorža murraxus jagunevad verbid nagu soome keeleski kahte suurde rühma: ühetüvelisteks ja kahetüvelisteks. Mitmed uurijad aga ei võta karjala verbi tüüpkondadesse jagamisel aluseks ühe- ja kahetüvelisust. A. Genetzi tüüpkondadesse jaotus on järgmine:

„Verbivartalot jakautuvat, samoin kuin nominitkin, kolmeen luokaan:

1) supistuneihin, jotka aina päättyvät diftongiin, esim. šoa-, jeä-, juo-, luo-, tuo-, müö-, šüö-, vie-, nai-, pui-, ui-, voi-, käü-.

2) supistumattomiin ja typistymättömiin, jotka aina päättyvät lyhyeen vokaaliin: o, u, ü, a, ä, i, e esim. kisko- e. kiško-, kuttu-, eleüdü-, kabrašta-'rai-

vata', tüöndä- 'lähettää', ettі-, itke-.

3) typistyväisiin, jotka saattavat kadottaa viimeisen lyhyen vokaalinsa, joka on e tai a, ä, esim. mäne-, typist. män-, pagene: poat-, nouže-(nouš) noš- ...[1]

Käsitluses puudub selgepiiriline jaotatus ühe- ja kahetüvelisteks. Sellisest jaotusest ei lähtu ka A. Beljakov kaliinini karjala verbi pöördtüüpidesse jaotamisel. Kokkuvõtlikult antuna esitab ta järgmised pööramise tüübid:

A. Ühesilbilised tüved.

1) šuaha 'saada'

B. Kahesilbilised a-, ä-ga lõppevad tüved.

2) kandua 'kanda'

3) mūttua 'kolida'

D. Kahesilbilised e-ga lõppevad tüved.

4)a tunna 'tulla'

4)b käškie 'käskida'

5) lietä 'olla, saada'

---

[1] A. Genetz, Venäjän karjalan kielestä. Helsingissä 1880, lk. 222-223.

6) šuata 'armastada'

7) voija : voičen 'võida'

G. Kahesilbilised i, o (ö), u (ü) - ga lõppevad tüved.

8) šanuo 'ütelda'

E. Diftongiga lõppevad kahesilbilised tüved.

9) ruveta : rubien 'hakata'

F. Kolmesilbilised a, ä - ga lõppevad tüved.

10) kirjuttua 'kirjutada'

10) a vabaja 'väriseda'

H. Kolmesilbilised e - ga lõppevad tüved.

11) šanella 'rääkida'

11) a vabissa 'väriseda'

11) b ottuačie 'kätte võtta'

12) šogeta 'pinudaks jääda'

13) keŕitä 'niita, pügada'

14) nelja - ja enamasilbilised tüved.

haravoija 'riisuda' [1]

Soome keele grammatikais jagatakse

---

[1] А. Беляков, Морфологическая система собственно-карельского диалекта (калининское наречие). Труды Карело-Финского филиала АН СССР вып. I. Петрозаводск 1954, ек. 76 jj.

verbid ühetüvelisteks ja kahetüvelisteks, kusjuures jaotamisel lähtutakse sellest, kas verb on I infinitiivis vokaal- või konsonanttüveline.

Antud töös on samuti otstarbekohasem jaotada verbid pöördtüüpidesse vastavalt ühe- ja kahetüvelisusele, kuna see tagab käsitluse selgepiirilisuse.

Djorža murrakus ulatuslikult toimunud lõpukao töttu kujutab I infinitiiv endast praktiliselt sageli konsonanttüve, näit.: kerät < kerätä 'korjata', varat < varata 'karta'. Eksimuste vältimiseks murraku verbide liigitamisel ühe- ja kahetüvelisteks on vajalik I infinitiivi võrdlemine soome keele või algupärasema karjala murde vastava verbiga. Paralleelselt lühenenud I infinitiiviga esineb mõnedel keelejuhtidel ka algupärasid vorme: iskiä, šanoa, itkiä, makšua.

Tüüpverbide puhul on töös esitatud järgmised vormid: indikatiivi preesensi sg. 1. pööre, indikatiivi impesfekti sg. 1. pööre, nud-partitsiip, im-

peratiivi pl. 2. pööre, konditsionaali preesensi 1. pööre, passiivi preesens ja imperfekt.

Esitatud on muuraku põhilised pööramistüübid.

Näidete vähesus mõningate pöördtüüpide juures johtub lünkadest kogutud materjalides.

B. Pöördtüübid.

I. Ühetüvelised verbid.

1. Pika vokaali ja diftongitüvelised.

juwv

juan, join, juanun, juagu, joi-
ẑīn, juwvah, juadih

Nagu juwv 'juua' pöörduvad pika vokaali ja diftongitüvelised verbid. Need on kõik ühesilbilised verbid, I infinitiivis on lõpukao tõttu kadunud algupärane infinitiivi tunnus. Imperfekti tunnuse i ja konditsionaalitunnuse -izi- ees on pikk vokaal lühenenud ja moodustab i-ga diftongi. Siia kuuluvad verbid:

šüüv (: šüän) 'süüa', tuwv (: tuan) 'tuua', müüv (: müän) 'müüa', vīj (: viän) 'viia, varastada', ruwv (: ruan) 'maha jätta'

2. i- tüvelised verbid.

ečči

ečin, ečīn, eččin, ečikki, ečzīn, ečtäh, ečittih.

Nagu ečči 'otsida' pöörduvad kahesilbilised i- tüvelised verbid. Lõpukao tõttu on ī infinitiivi lõpuks -i. Imperfektis i + i > ī. Siia kuuluvad verbid:

rīči (: rīčin) 'harutada', haukki (: haukin) 'hammustada', kočči (: kočin) 'hüpata'

3. e - tüvelised verbid.

itki

iten, itīn, itken, itkekkü, itkzīn, itkitäh, itkittih

Nagu itki 'nutta' pöörduvad kahesilbilised e - tüvelised verbid. Imperfektis e + i > i. Samuti pöörduvad veel:

iski(ä) (: issen) 'hüüa, tappa' rugie (: ruven) 'lugeda', käski (: käs-

sen) 'käskida'

ning suur hulk čči- lõpulisi e-tüvelisi verbe:

havaičičči (: havaičičen) 'ärgata', лaskičči (: лaskičen) 'laskuda, lasta', viaruičči (: viaruičen) 'uskuda', muwčičči (: muwčičen) 'piinelda', dvīgaičči (: dvīgaičen) 'kohalt liikuda', istučči (: istučen) 'korraks istuda', peittičči (: peittičen) 'end peita'.

miäŕäij

miäŕäičen, miäŕäičīn, miäŕäinnün, miäŕäigü, miäŕäičzīn, miäŕäijäh, miäŕäidih

Nagu miäŕäij 'mõõta' pöörduvad e-tüvelised verbid, mille ī infinitiivi lõpuks on -ij (algselt -ja, -jä). Indikatiivi preesensis tuleb esile sufiks -če-. Imperfektis e+i > ī. Analoogiliselt pöörduvad veel

dūmaij (: dūmaičen) 'mõtelda', haravoij (: haravoičen) 'riisuda', igävöij (: igävöičen) 'igatseda, nukrutseda', murgnoij (: murgnoičen) 'hommi-

kueinestada', waija (: waičen) 'waituda'.

4. o-, ö- tüvelised verbid.

šanu

šanon, šanoin, šanonnun, šanokku, šanoiźīn, šantah, šanottih

Nagu šanu 'ütelda' pöörduvad o, -ö- tüvelised verbid, mille I infinitiivi lõpuks on tavaliselt -ü(ü). Imperfekti tunnusega i ja konditsionaali tunnusega izi moodustab tüvevokaal diftongi. Samuti pöörduvad veel:

hiärü (: hiärön) 'hõõruda', niagru (: niagron) 'õmmelda, nõeludá', ruadu (: ruavon) 'töötada', vidu (: vivon) 'ropsida (linu)', jagu (: javon) 'jagada', šeiźu (: šeiźon) 'seista'.

5. u-, ü- tüvelised verbid.

küžüü

küžün, küžüin, küžünnün, küžük-

kü, küžzīn, küžtäh, küžtih

Nagu küžüw 'kůsida' pöörduvad kahe- ja enamasilbilised u-, ů- tůvelised verbid. Reeglina on neil kadunud I infinitiivi lõpp -a, -ä. Tůvehäälikule järgneb mõningail juhtudel w-häälik. Imperfekti tunnusega moodustab tůvevokaal diftongi, konditsionaalis on tavaliselt sisekaolised vormid. Analoogiliselt pöörduvad:

aštuw (: aššun) 'tulla', hiässü (: hiäkšůn) 'higistada', kaevu (: kaevun) 'kaevata', istuw (: issun) 'istuda', ůäkšü (: ůäkšůn) 'eksida', kuivu (: kuivun) 'kuivada', vanhistu (: vanhissun) 'vananeda'

6. a, ä- tůvelised verbid.

tappu

tapan, tapoin, tappan, tapekku, tapzīn, taptah, tapettih

Nagu tappu 'tappa' pöörduvad a, ä- tůvelised verbid, I infinitiivi lõpuks

on tavaliselt -u. Imperfektis a+i > oi. Konditsionaali tunnuse ees on a 3. pöördes säilinud, teistes pööretes on toimunud sisekadu. Passiivi tunnuse ees a > e, mis tuleb ilmsiks imperfektis, kuna preesensis on taas toimunud sisekadu. Samuti pöörduvad veel:

paistu (: paiśan) 'kůpsetada', andu (: annan) 'anda', kandu (: kannan) 'kanda', makšua (: makšan) 'maksta', haikkua (: haikan) 'hůůda'

Murrakus on tendents diftongi kaole imperfektis, sest paralleelselt vormiga paiśoin esineb ka paiśīn.

keitti

keitän, keitīn, keittän, keittäkkü, keitzīn, keitäh, keitettih

Erinevuseks eelnevast tüübist on imperfekt, kus a, ä + i > ī. Paljud siia kuuluvad verbid on astmevaheldusli-kud:

muistuw (: muiśśan) 'måletada', šůåtti (: sůåtän) 'jööta', juattu

(: juatan) 'joota', hengitti (: hengtän) 'hingata', vuattu (: vuatan) 'oodata', ottu (: otan) 'võtta', oštu (: oššan) 'osta', kiahtu (: kiahtan) 'keeta', kirjuttu (: kirtan) 'kirjutada, l'åmmitti (: l'åmtån) 'kütta', kažvattu (: kažvtan) 'kasvatada', kůndi (: kůnnän) 'kůnda', haegandu (: haeganran) 'korraks hõigata', sviśśandu (: sviśśanran) 'vilistada', hūhandu (: hūhanran) 'lüüa', varuštuw (: varuššan) 'varuda', puhaštu (: puhaššan) 'puhastada', tījuštu (: tījuššan) 'teada saada', paimendu (: paimennan) 'karjatada', håmmendi (: håmmennån) 'segada', irraśtu (: irraśśan) 'õhtueinestada', haerahtu (: haerhan) 'eksida', pužerdu (: pužerran) 'puserdada (pesu)'.

II. Kahetüvelised verbid.

1. e-tüvelised verbid.

mäñ

mänen, mänin, männün, mängü, män'zin, männåh, mändih

Nagu mäñ 'minna' pöörduvad kahesilbilised e-tüvelised verbid, millede I infinitiiv endast praktiliselt konsonanttüve kujutab. Indikatiivi imperfektis e+i>i, konditsionaali preesensis asendab i-d tugev palatalisatsioon. Siia kuuluvad veel:

tuñ (: tuлen) 'tulla, oñ (: oлen) 'olla', pañ (: panen) 'panna', kuañ (: kuaлen) 'surra', puñ (: puren) 'hammustada', peš (: pežen) 'pesta'.

Оттел

отвлен, отвl'ін, оттеллин, от-

mergua, ombel'zin, ommerrah, ommerdih

Nagu *ommèr* 'õmmelda' pöörduvad algselt kolme-neljasilbilised *e*-tüvelised verbid, mille I infinitiivis on *-ì* (algselt *-ra, -lå*). Astmevaheldusli-kes verbides on I infinitiivis nõrk, preesensis tugev aste. Analoogiliselt eelneva tüübiga *e+i* > *i* indikatiivi imperfektis, konditsionaali preesensis on tavaliselt *i* asendunud tugeva palatalisatsiooniga. Siia kuuluvad veel:

kuwnnèr (: *kuwndren*) 'kuulata', *varehèr* (: *varehtren*) 'valetada', *kävèl'* (: *kåvl'en*) 'kåia', *l'õnnèl'* (: *l'õndl'en*) 'lennata', *ajèr* (: *ajerren*) 'võidu sõita', *küžèl'* (: *küžl'en*) 'pärida', *kumarrèr* (: *kumardren*) 'jumalat paluda', *hüpèl'* (: *hüpl'en*) 'joosta', *kuat'tèl'* (: *kuatl'en*) 'proovida'.

šuvat

šuwčen, šuwčin, šuvàn, šuvakku, šuvačzin, šuwtah, šuvattih

Nagu šuvat 'armastada' pöörduvad verbid, mille preesensis on -če-, imperfektis -či- ja konditsionaalis -čźi-. Samuti pöördub veel verb koźit (: koźičen) 'kosida'.

paiś'

pagzen, pagzīn, paiśśun, paiśku, pagizzīn, paiśśah, paiśtih

Nagu paiś' 'rääkida' pöörduvad e-tüvelised verbid, mille I infinitiivis on -ś' (algselt -śśa, -śśä). Indikatiivi preesensis on neil -ze-, imperfektis -zī-, konditsionaali preesensis -zzī-. Samuti pöördub veel verb möiś' (: mögzen)' karjuda'.

2. a-tüvelised verbid

varat

varjan, varjīn, varainnun, varakku, varaiźīn, vartah, varattih

Nagu varat 'karta' pöörduvad verbid, mille I infinitiivis on -t või

s̀' (algselt -ta, -tä, -śśa, śśä) ja indikatiivi preesensis -ja, -jä. Imperfektis ja + i > jī. Konditsionaali tunnusega moodustab a diftongi. Siia kuuluvad:

buriš' (: burjan) 'toriseda', uriš' (: urjan) 'uriseda', möriš' (: mörjän) 'möirata', kārat (: kargajan) 'tantsida'.

3. Kontraheerunud verbid.

Karjala keele Djorža murrakus on kontraheerunud verbide preesensis pika vokaali asemel lühike vokaal, harva diftong, vrd. sm maata: makaan, krj D muat: magun. Imperfektis on kontraheerunud verbidel diftong a + i > ai, ä + i > äi, samuti konditsionaali preesensis.

muat

magun, magain, muannun, muakkua, magaizin, muatah, muattih

Nagu muat 'magada' pöörduvad verbid, mille I infinitiivi lõpuks on -t (algselt -ata, -ätä). Siia kuuluvad:

šaлvat (: šaлbun) 'sulgeda', leikat (: leikkun) 'lõigata', kezrät (: kezrin) 'kedrata', uinot (: uinon) 'uinuda', avat (: avuan) 'avada', лayget (: лaygin) 'langeda', taллat (: taллun) 'astuda', šualat (: šuaлun) 'soolata', kizat (: kizun) 'mängida', kuivut (: kuivun) 'kuivada'.

Lisa.

Ülevaade verbide juuw 'juua', itkí 'nutta' ja muat 'magada' pööramisest.

AKTIIV

Indikatiiv.

Presens.

Sg.	1.	miä	juwan	itew	maguw
	2.	šiä	juwat	itet	magut
	3.	hiän	juuw	itköw	maguw
Pl.	1.	müä	juwàn	itèn	magùn
	2.	tüä	juwat	itet	magut
	3.	hüä	juuvah	itkitäh	muatah

Imperfekt.

Sg.	1.	miä	joiw	itēw	magaiw
	2.	šiä	joit	itēt	magait
	3.	hiän	joi	itkí	magai
Pl.	1.	müä	joiǹ	itkēǹ	magaiǹ
	2.	tüä	joit	itkēj	magait
	3.	hüä	juadih	itkittih	muattih

Kowdwtsiowaal.

Preesens.

Sg. 1.	joiʒ'ūw	itkʒūw	magaiʒ'iw
2.	joiʒīt	itkʒūt	magaiʒ'it
3.	jois'	itkūs'	magais'
Pl. 1.	joiʒ'ūm	itkʒūm	magaiʒ'im
2.	joiʒ'ūj	itkʒūj'	magiʒūj'
3.	juadais'	itwttais'	muattais'

Imperatiiv.

Sg. 2.	jua!	it!	magu!
Pl. 2.	juagu!	itkekkii!	muakkua!

PASSIIV

Prees.	juwwah	itkitäh	muatah
Imperf.	juadiw	itkittiw	muattiw

EITAV KÕNE

Indikatiiv.

Preesens.

Sg. 1.	ew jua	it	magu
2.	et jua	it	magu
3.	ei jua	it	magu

Pl. 1.	eṁ	jwa	it	magu
2.	eṫ	jwa	it	magu
3.	ei	jwwv	itet	mwat

Imperfekt.

Sg. 1.	en	jwanun	itken	mwannun
2.	et	jwanun	itken	mwannun
3.	ei	jwanun	itken	mwannun
Pl. 1.	eṁ	jwanun	itken	mwannun
2.	eṫ	jwanun	itken	mwannun
3.	ei	jwad	itkiṫ	mwaṫ

Kowditsionaal.

Sg. 1.	en	joi's	itkīs'	magais'
2.	et	joi's	itkīs'	magais'
3.	ei	joi's	itkīs'	magais'
Pl. 1.	eṁ	joi's	itkis'	magais'
2.	eṫ	joi's	itkīs'	magais'
3.	ei	jwadais'	itkittāis'	mwattais'

Imperatiiv.

Sg. 2.	el'	jwa!	it!	magu!
Pl. 2.	elg'	jwagu!	itkekkii!	mwakkwa!

Kokkuvõte.

Teatavasti on karjala keeles palju murdeid. Ajaloolisest ja geograafilisest olukorrast tingituna, samuti ühtse kirjakeele puudumise tõttu esineb neis üsna suuri erinevusi. Nõukogude Liidu territooriumil elavate karjalaste keeles leidub keelekontakti tõttu venelastega palju vene laensõnu ja mõningaid grammatilisi joonigi. See ilmneb ka käesolevas töös.

Verbi finiitsete vormide osas on siiski vaatamata sajandeid kestnud kokkupuudetele venelastega väga palju algupärast. Pöörded on säilinud algupärastena, välja arvatud mitmuse 3. pööre, mis on vene keele mõjul muutunud impersonaalseks. Pöördelõpud ja tunnused on säilinud, kuigi on ulatuslikult toimunud sise- ja lõpukadu. Vrd. krj D lähäm, lähät krj V lähemmä, läheltä,

krj D pagizzīn krj V pagiźiźīn.

Eriti algupärasena on säilinud eitus. Vene keele mõju avaldub siin ainult kahekordse eituse puhul lauses. Nimelt on sel juhul verbiga oma eitusverb, kuid koos ase- või määrsõnaga kasutatakse vene eitussõna ńi: ńi mis't en löüv händ 'ma ei leia teda mitte kusagilt'.

Konditsionaalis on üle võetud vene konditsionaali tunnus bi. Karjala konditsionaalse verbi ees või järel rõhutab tunnus vulgi tegevuse tinglikkust. Imperatiivi 2. pööre on alati karjalapärane, vene mõju avaldub aga vähemkasutatavates pl. 1. pöördes ning sg. ja pl. 3. pöördes. Potentsiaali murrakus ei näi enam esinevat.

Verbi osas on murrakus palju vene laensõnu, kuid laenatud verbid on assimileerunud ja kandunud kindlatesse pöördtüüpidesse.

Võib öelda, et vene keele mõju ei avaldu niivõrd aegade vormilises esinemuses, kuivõrd nende tarvitamises.

Nii on perfekti ja pluskvamperfekti esinemus algupärane, kuid kuna vene keeles vastavad liitajad puuduvad, kohtab ka Djorža murrakus perfekti ja pluskvamperfekti väga harva. Korvatakse neid liitaegu imperfektiga.

Selga on Djorža murrakus verbi morfoloogia üldiselt algupärasena säilinud, keelekontakti mõju avaldub peamiselt süntaksis, s.o. keele kerge-mini muutuvas osas.

Kasutatud kirjandus.

Ariste, P., Läänemere keelte kujunemine ja vanem arenemisjärk. Eesti rahva etnilisest ajaloost. Tallinn 1956.

Беляков, А., Морфологическая система собственно-карельского диалекта (калининское наречие). Труды Карело-Финского филиала АН СССР вып. I. Петрозаводск 1954.

Genetz, A., Venäjän karjalan kielestä. Helsingissä 1880.

Ikola, O., Perfektin ja pluskvamperfektin synnystä. „Virittäjä" 1960.

Ikola, O., Verbisyntaksia. Lauseopin kysymyksiä. Tutkielmia nykysuomen syntaksin alalta. Helsinki 1962.

Leppik, E., Preesensi ja imperfekti suhteist karjala Vabdai murraku koond- ja liitlausis. ESA 12. Tallinn 1966.

Leskinen, E., Karjalan kielen näytteitä I. Helsinki 1932 (= KKN I).

Leskinen, E., Karjalan kielen näytteitä III. Helsinki 1936 (= KKN III).

Leskinen, H., Passiivin käytöstä monikon 3. persoonan funktiossa. Verba docent. Juhlakirja Lauri Hakulisen 60-vuotispäiväksi 6.10.1959. Helsinki 1959.

Макаров, Т., Образцы карельской речи. Калининские говоры. АН СССР Карельский филиал. Москва-Ленинград 1963 (= OKP)

Palmeos, P., Karjala Valdai murrak. Tallinn 1962 (= KVM).

Palmeos, P., Kõige lõunapoolsemate karjalaste juures. „Kodumurre" 1965 nr. 7.

Penttilä, A., Suomen kielioppi. Helsinki 1957.

Серебренников, Б., Категории времени в прибалтийско-финских языках. Eesti keele süntaksi küsimusi. KKI uurimused VIII. Tallinn 1963.

Virtaranta, P., Tverin karjalaisten entistä elämää. Porvoo-Helsinki 1961.

Lühendid.

I	—	Ivanovskoi küla
N	—	Novoi küla
S	—	Semenovskoi küla
V	—	Vasiljevskoi küla
krj D	—	kaljala Djorža murrak
krj V	—	kaljala Valdai murrak

Финитивные формы глагола в говоре Дёржи карельского языка.

Резюме.

Целью данной дипломной работы является описание конъюгации говора Дёржи, так же употребление времён и типов спряжения.

В Калининскую область переселились карелы уже в XVII веке. Длительное соседство с русскими влияло и на карельский язык. В финитивных формах глагола много русских слов, большинство из них ассимилировались; имеются некоторые грамматические черты русского языка.

Но, несмотря на длительное соседство с русскими, в глаголах говора сохранилось много первоначального, особенно в морфологии. Влияние русского языка выражается больше в синтаксисе.

Sisukord.

Sissejuhatus. lk. 2

I

A. Aktiiv. 7

I. Indikatiiv. 7

1. Preesens. 7

2. Preesensi funktsioonidest. 13

3. Imperfekt. 20

4. Liitimperfekt. 24

5. Imperfekti funktsioonidest 26

6. Preesensi ja imperfekti vahekorrast. 32

7. Perfekt ja pluskvamperfekt. 37

8. Perfekti ja pluskvamperfekti tarvitamisest 42

9. Futuurum. 44

II. Potentsiaal. 49

III. Konditsionaal. 51

1. Preesens. 51

2. Perfekt. 54

3. Kondtitsionaali funktsioonidest. 56

IV. Imperatiiv. 60

1. Imperatiivi funktsioonidest. 63

B. Passiiv. lk. 65
C. Eitav kõne. 74
I. Indikatiiv. 74
1. Preesens. 74
2. Imperfekt. 76
3. Perfekt ja pluskvamperfekt. 79
II. Konditsionaal. 81
III. Imperatiiv. 83
D. Venepärasus. 85

II

Ülevaade pöördtüüpidest. 96
A. Verbi tüvedest. 96
B. Pöördtüübid. 101
I. Ühetüvelised verbid. 101
1. Pika vokaali ja diftongi-tüvelised. 101
2. i - tüvelised verbid. 102
3. e - tüvelised verbid. 102
4. o, ö - tüvelised verbid. 104
5. u, ü - tüvelised verbid. 104
6. a, ä - tüvelised verbid. 105
II. Kahetüvelised verbid. 108
1. e - tüvelised verbid. 108
2. a - tüvelised verbid. 110
3. Kontraheerunud verbid. 111
Lisa. 113

Kokkuvõte. lk. 116
Kasutatud kirjandus. 119
Lühendid. 121